

# IGEI SZINKRETIZMUS A SZLÁV NYELVEKBEN

EKATERINA GEORGIEVA

## 1. Bevezetés

Dolgozatomban a szláv nyelvek igei szinkretizmusát tárgyalom, pontosabban a személy kategóriában megfigyelhető szinkretizmussal foglalkozom. A szinkretizmus terminus olyan morfológiai jelenséget ír le, amelyben egy adott lexéma szóalakjai formailag megegyeznek (pontosabb meghatározását l. 2. pont). A jelenség meghatározása után bemutatom a szláv nyelvek szinkretizmusmintáit (3. pont). Ezen kívül diakrón szempontból is próbálom vizsgálni az igei szinkretizmust a szláv nyelvekben, összehasonlítva a mai szláv nyelvekben található szinkretizmusmintákat az ószlávval (ill. óbolgárral) (4. fejezet). Bár a szinkretizmus témakörében megjelent sok leíró nyelvészeti, általános nyelvészeti és tipológiai tanulmány, ennek a jelenségnek a magyarázatára még nem született olyan elmélet, amely az összes szinkretizmusmintára meggyőző magyarázatot nyújtana. Ezért jelen dolgozat nem ragaszkodik egyetlen elmülethez, hanem inkább több teória segítségével próbál elfogadható magyarázatot adni a szláv nyelvekben megfigyelhető szinkretizmusmintákra, illetve próbára teszi azokat az elméleteket, amelyek megjelentek a szláv nyelvekre vonatkozóan (5. pont). Hangsúlyoznom kell, hogy a szinkretizmus kutatásában a tipológiai megközelítés igen lényeges, ezért dolgozatomban figyelembe veszem az eddigi tipológiai eredményeket (6. pont).

A minták bemutatásánál mindig megadom a szinkretizmus feltételét, kontextusát<sup>1</sup> is, tehát azt a konkrét morfológiai helyzetet, amikor a szinkretizmus realizálódik. A feltétel fogalmának a fontosságát rég elismerték a szakirodalomban (Carstairs 1987: 107; Carstairs-McCarthy 1998: 331; Baerman – Brown 2008b; Baerman et al. 2005: 111), valamint az fontos szerepet játszik a szinkretizmus leírásánál a két tipológiai szinkretizmus-adatbázisban is (Baerman 2002 és Baerman et al. 2002). Ezért mindig megállapítjuk a szinkretizmus feltételét, valamint a szinkretizmus és a feltétele tipológiai és/vagy szemantikai magyarázatára is utalunk.

## 2. A szinkretizmus meghatározásai

Az egyik definíció szerint egy szinkretikus alaknak több morfoszintaktikai értéke van („...a single inflected form may correspond to more than one morphosyntactic description”) (Spencer 1991: 45). Ehhez hasonló véleményen van McCreight és Chvany (McCreight – Chvany 1991: 100), akik a szinkretikus alakok polifunkcionalitását hangsúlyozzák a szintaxis szempontjából. Ezek mellett a (morfo)szintaktikai elméletek mellett létezik egy másik irányzat a szinkretizmus kutatásában, mégpedig a

---

<sup>1</sup> Jelen dolgozatban szinonimákként használjuk a két elnevezést, bár a Surrey Person Syncretism adatbázisban (Baerman 2002) a *feltétel* (condition) az általánosabb, a *kontextus* meg csupán olyan esetekben használatos, amikor egy másik szinkretizmusminta a feltétel.

szemantikai megközelítés. Ez a felfogás a strukturalista hagyományból indult ki, például Jakobson 1936-ban megjelent *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre: Gesamtbedeutungen der russischen Kasus* c. tanulmányából (rövid ismertetése található Gvozdanović 1991-ben). Jakobson szerint a szinkretizmus az esetragok közös szemantikájából adódik. Gvozdanović szerint (1991: 134) a szinkretizmus olyan esetekre vonatkozik, mikor több jelentés kapcsolódik össze egyetlenegy alakban. A szinkretikus alakoknak közös szemantikájukkal való magyarázatával az a probléma, hogy gyakran a közös jelentés nyelvspecifikusnak tekinthető, s ezért az elméleti relevanciája vitatható, pl. ha egy adott nyelvben az első és a második személy formailag megegyezik, azt mondhatjuk, hogy az alakok közös beszédaktus-részvevő jelentése miatt adódik a szinkretizmus, más nyelvben a második és a harmadik személy szinkretizmusa 'nem-beszélő' jelentésből jön létre (vö. Plank 1991b: 19). Bauer szerint (1992: 182) viszont a szinkretizmus egy lexéma alakjai közötti homonímia, amely neutralizáció következtében jön létre. A szinkretizmus lehet hangváltozások véletlen „terméke”, de gyakrabban morfológiai változásoknak az eredménye, amelyeknek funkcionális-pragmatikai motívációjuk is lehet (Bickel–Nichols 2007: 207). Ismeretes, hogy számos indoeurópai nyelvben a semleges nemű főveknél az alany- és a tárgyeset szinkretikus, ami funkcionális tényezőkké magyarázható, hiszen ezek a főnevek általában élettelenek, ezért kisebb valószínűséggel kerülhetnek alanyi pozícióba.

Megjegyzendő az is, hogy eredetileg a szinkretizmust csak diakrón jelenségnek tartották, hiszen gyakran hangtani változások révén keletkezik, viszont manapság leíró szempontból is beszélnek szinkretizmusról (Crystal 1997: 376). A szinkretizmus és a nyelvtörténet viszonyáról több tanulmány ejt szót (pl. Carstairs 1987), s mint látni fogjuk, a szláv nyelvek esetében is igen fontos a nyelvtörténeti szempont.

Egy másik vélemény szerint a szinkretizmus legfontosabb tulajdonságai a következők: „morfológiai megkülönböztetés, amely szintaktikailag releváns (tehát létező ragozási kategóriával van dolgunk), de ez a morfológiai megkülönböztetés bizonyos (morfológiai) feltétel(ek) között nem fejeződik ki, aminek az eredménye a szintaxis és morfológia közötti meg nem felelés (mismatch)” (Baerman et al. 2005: 2).

Bár a fenti meghatározások némileg eltérnek, kitűnik, hogy egy lexéma ragozott alakjai közötti formai egyezéseket nevezzük szinkretizmusnak. Ezen dolgozatban ezt a definíciót fogadjuk el, de nem teszünk utalást a szinkretizmus keletkezésének az okára (közös szemantika, neutralizáció, nyelvtörténeti változás stb.). Ez a definíció a ragozás fogalmát feltételezi (amire Baerman és társai rámutatnak a „morfológiai megkülönböztetés”-sel). Tehát csak akkor beszélhetünk szinkretikus alakokról, ha egy meglévő ragozási kategóriával állunk szemben. Azért mindenfelé képpen meg kell győződnünk arról, hogy mik a valódi ragozási kategóriák az adott nyelvben. Jelen dolgozatban a kategória (category) szakszón<sup>2</sup> pl. a SZÁM, SZEMÉLY, IDŐ stb. fogalmakat értjük. A ragozási kategóriákat kis kapitális betűkkel adjuk meg. A kategóriáknak különböző értékeik (values) vannak, pl. SG, AORIST, IMPERATIVE stb. Az értékeket nagybetűvel írjuk. Ezen dolgozatban csak a személy kategóriában megfigyelhető szinkretiz-

<sup>2</sup> A terminushasználat azonban nem mindig egyértelmű. Sokszor a *kategória* helyett *jegy* (feature) terminus használatos, *érték* helyett pedig *tulajdonság* (property), vö. Carstairs-McCarthy 1992: 196–197.

mus-mintákról lesz, ezen kategória ragozási mivolta a szláv nyelvekre vonatkozólag teljesen elfogadott (l. alább).

Még egy fontos megjegyzés: a szinkretizmus a paradigmákban valósul meg.<sup>3</sup> Egy adott lexéma összes szóalakját<sup>4</sup> hívjuk paradigmának (Stump 1998: 13). A morfoszintaktikai jegykötegek szabják meg a paradigma celláit (Carstairs-McCarthy 1998: 327). A szinkretizmus az egyik olyan jelenség, amely a paradigmákat érinti, mint a szuppletivizmus, deponencia és a ragozási osztályok (hagyományos elnevezésük: konjugáció és deklináció) (Bickel–Nichols 2007: 201). Ezért a szinkretizmus nagy hangsúlyt kap azokban az elméleti keretekben, amelyek szerint nem a morfémák a morfológia alapegységei, hanem a szóalakok, illetve a paradigmák, például a paradigmatisztikus funkció elmélete (Paradigm Function Theory, Stump 1993, 2001) és a hálózati morfológia (Network Morphology, Baerman et al. 2005: 171–222). Ezekről a morfológiai modellekről lesz szó a szláv nyelvekre vonatkozó elméleti részben (l. 5. pont).

### 3. Személyszinkretizmus a szláv nyelvekben

A személy kategória a kommunikáció résztvevőit fejezi ki grammatikai eszközökkel (Bickel–Nichols 2007: 220). Tipológiailag e kategóriában leggyakrabban három részvevőt találunk: a beszélőt, azaz az első személyt, a címzettet, azaz a második személyt és a kommunikációban részt nem vevő személyét, amelyet a harmadik személy fejez ki. Ez a kategória minden szláv nyelvben megtalálható, és a tipológiailag legjellemzőbb, háromszemélyes sémát követi: bolgár (Nicolova 2008: 225–26), macedón (Friedman 1993: 268), szerb-horvát (Browne & Alt 2004: 44), szlovén (Priestly 1993: 415), szorb nyelvek (Angelova et al. 1994: 333, 374), lengyel (Feldstein 2001: 75), cseh (Janda–Townsend 2002: 33), szlovák (Short 1993: 554), orosz (Timberlake 1993: 849) stb.

A személyszinkretizmus viszont nem minden szláv nyelvre jellemző. Két szinkretizmusminta figyelhető meg e kategóriában. Az első minta az egyes számú második és harmadik személyű igealakokat érinti, mégpedig csak aorisztszabban és imperfektumban. Mivel a szintetikus múlt idők csak a déli szláv, valamint a szorb nyelvekben találhatók meg, ezért e szinkretizmusminta csak ezekre a nyelvekre jellemző. Ezt a **3.1.1.** pontban tárgyaljuk. Másrészt duálisban megint a második és harmadik személyű igealakok egyeznek meg, az igeidő- és módtól függetlenül. Ez a szinkretizmusminta sem található meg minden szláv nyelvben, hiszen a leggyakrabban a szám kategória csak kéttagú: egyes és többes szám. A mai szláv nyelvek közül a kettes számot csupán a szlovén és a szorb nyelvek őrzik, ezért e szláv nyelvekben figyelhető meg a duális szinkretizmusminta, amelyet a **3.1.2.** pontban mutatunk be.

<sup>3</sup> Más véleményen van Bobaljik (2002) – szerinte a paradigma fogalmát nem kell beleilleszteni a nyelvtani leírásba, szinkretizmus csupán a ragozási szabályok eredménye.

<sup>4</sup> Itt a szóalak a *morfoszintaktikai szó* (morphosyntactic word) fogalmának felel meg (Spencer 1991: 52).

### 3.1. Szinkretizmusminták a szláv nyelvekben

#### 3.1.1. Egyes számban

A szintetikus múlt igeidőkben, tehát az aorisztoszban és az imperfektumban, az egyes számú második és harmadik személyű igealakok szinkretikusak. Ez a szinkretizmusminta a bolgár, a macedón, a szerb és a szorb nyelvekre jellemző. Megjegyzendő, hogy a szláv nyelvekben a szinkretizmusminta minden konjugációtípusban kimutatható. Vegyük szemügyre az egyes nyelvek igeparadigmáit! Az (1) alatt a szerb-horvát nyelvet mutatjuk be, (2) alatt a macedónt, (3) alatt pedig a bolgárt.<sup>5</sup>

1) Szerb-horvát személyszinkretizmus (Browne & Alt 2004: 50, 53–4)<sup>6</sup>

		jelen idő	imperfektum	aorisztosz
<b>e-konjugáció</b> 'ráz'	Sg2	<i>trešeš</i>	<i>tresijaše</i>	<i>treše</i>
	Sg3	<i>treše</i>		
<b>a-konjugáció</b> 'olvas'	Sg2	<i>čitaš</i>	<i>čitajaše</i>	<i>čita</i>
	Sg3	<i>čita</i>		
<b>i-konjugáció</b> 'kér'	Sg2	<i>moliš</i>	<i>moljaše</i>	<i>moli</i>
	Sg3	<i>moli</i>		

2) Macedón személyszinkretizmus (Friedman 1993: 275, 280–1):

		jelen idő	imperfektum	aorisztosz
<b>e-konjugáció</b> 'ráz'	Sg2	<i>trešeš</i>	<i>trešeše</i>	<i>treše</i>
	Sg3	<i>treše</i>		
<b>a-konjugáció</b> 'olvas'	Sg2	<i>čitaš</i>	<i>čitaše</i>	<i>čita</i>
	Sg3	<i>čita</i>		
<b>i-konjugáció</b> 'kér'	Sg2	<i>moliš</i>	<i>moleše</i>	<i>moli</i>
	Sg3	<i>moli</i>		

3) Bolgár személyszinkretizmus (Nicolova 2008: 271, 281, 286)

		jelen idő	imperfektum	aorisztosz
<b>e-konjugáció</b> 'ráz'	Sg2	<i>trešeš</i>	<i>trešeše</i>	<i>treše</i>
	Sg3	<i>treše</i>		
<b>a-konjugáció</b> 'rajzol'	Sg2	<i>risuvaš</i>	<i>risuvaše</i>	<i>risuva</i>
	Sg3	<i>risuva</i>		
<b>i-konjugáció</b> 'kér'	Sg2	<i>moliš</i>	<i>moleše</i>	<i>moli</i>
	Sg3	<i>moli</i>		

<sup>5</sup> Itt csak a szintetikus igealakokat idézzük (a szlovén nyelv kivételével, l. alább). Ezen kívül a két szinkretizmusminta számos összetett alakban is megfigyelhető.

<sup>6</sup> Megjegyzendő, hogy a szintetikus igeidők használata a köznyelvben opcionális (Browne 1993: 330), s a perfektummal helyettesíthetők.

### 3.1.2. Kettes szám

A szláv nyelvekben megfigyelhető még egy szinkretizmusminta. Ez a minta viszont a kettes szám második és harmadik személyű alakokra jellemző. Az előző mintához képest jelentős eltérés az, hogy a duális minta minden igeidőben és megtalálható. Mivel a duális csak a szlovén meg a szorb nyelvekben maradt meg, a szinkretizmusminta csak ezekben a nyelvekben mutatható ki. A szorb nyelveket mind az egyes számú, mind duális minta jellemzi. Az alábbiakban szemléltetjük egy-egy ige paradigmájával a szlovén (4) és a szorb nyelveket (5,6).

4) szlovén személyszinkretizmus (Priestly 1993: 417–22)<sup>7</sup>:

<i>délati</i> ‘dolgozni’	<b>jelen idő</b>	<b>múlt idő</b>	<b>jövő idő</b>
<b>Du2</b>	<i>délata/</i>	<i>sta délala/</i>	<i>bosta délala/</i>
<b>Du3</b>	<i>délate</i> <sup>8</sup>	<i>sta délalí</i> <sup>9</sup>	<i>bosta délalí</i> <sup>9</sup>

5) Felsőszorb személyszinkretizmus (Angelova et al. 1994: 328–35):

<i>pisac</i> ‘írni’	<b>jelen idő</b>	<b>múlt idő</b>
<b>Sg2</b>	<i>pišeš</i>	<i>(na)pisa / pisaše</i> <sup>10</sup>
<b>Sg3</b>	<i>piše</i>	
<b>Du2,3</b>	<i>pišetaj/ pišetej</i> <sup>11</sup>	<i>pisaštaj/ pisaštej</i> <sup>11</sup>

<sup>7</sup> A szlovén adatokat egyszerűsített formában idézzük, mivel a hangsúlynak nincsen jelentősége a szinkretizmus szempontjából.

<sup>8</sup> A szlovénben két duális jelen idős alak figyelhető meg, egy hímnemű, ragja *-ta*, és egy nő- és semleges nemű, amelynek a ragja *-te*. Az utóbbi rag használata viszont ritka és archaikusnak számít (Priestly 1993: 416).

<sup>9</sup> A főige ún. *-l-s* participiumi forma szerepel a múlt és a jövő időben, s ennek két alakja van: *a-ra* végződő hímnemű, az *i-re* végződő pedig semleges/nőnemű. A SZEMÉLY kategóriát a segédige fejezi ki: *sta*, illetve *bosta*.

<sup>10</sup> Az egyes számú második és harmadik személyű alakok sajátja az, hogy kétfajtképpen képződnek: befejezett szemléletű igeik esetében a pusztá igező fejezi ki a múlt időt, folyamatos igezemléletű igeiknél viszont az eredeti imperfektumi végződés a múlt idő jele. Ennek az a történeti magyarázata, hogy az eredeti aorisztosz–imperfektum opozíció, amely mindmáig jellemző a déli szláv nyelvek többségére, leegyszerűsödött úgy, hogy a két igeidő egy egyszerű múlttá vált, a különböző Sg2,3 végzések viszont megmaradtak, de új szerepet kaptak – már nem az IDŐ kategóriát fejezik ki, hanem a szláv nyelvekre jellemző igezemlélet, vagyis ASPEKTUS, szabja meg a két rag közötti választást. Tehát egyes szám második/harmadik személyben a perfektív igeik aorisztoszi végződést kapnak, az imperfektív igeik viszont imperfektumit.

<sup>11</sup> A felsőszorbban a szlovénhez hasonlóan a duális alakok a NEM kategóriát is kifejezik: *-taj* morféma hímnem, *-tej* morféma nő- és semleges nem kifejezésére szolgál, bár megjegyzendő, hogy a beszélt nyelvben ezek fakultatív variánsok.

6) Alsósorob személyszinkretizmus (Angelova et al. 1994: 368–76):

<i>piš</i> 'inni'	<b>jelen idő</b>	<b>múlt idő</b>
<b>Sg2</b>	<i>pijoš</i>	<i>izpi / pišo</i> <sup>10</sup>
<b>Sg3</b>	<i>pijo</i>	
<b>Du2,3</b>	<i>pijotej</i>	<i>pištej</i>

### 3.2. Összegzés

A szláv nyelvekre két szinkretizmusminta jellemző a személy kategória esetében. Az első az egyes számú második és harmadik személyű alakokat érinti, amelyek formailag megegyeznek aorisztosban és imperfektumban. A második minta szintén a második és a harmadik személyű alakok azonosságát képezi, de nem egyes, hanem kettes számban. Jelentős különbség a két minta között az, hogy az egyes számú mintához képest a duális minden igeidőben található.

A két mintát a következőképpen foglalhatjuk össze:

7) Szláv igei szinkretizmus a SZEMÉLY kategóriában

a. 2=3

Feltétel: [SZÁM: Sg, IDŐ: Aorist, Imperfect]

b. 2=3

Feltétel: [SZÁM: Du]

Mint látható, valójában mindkét szinkretizmus esetében a második és a harmadik személy egyezik meg formailag, a különbség csupán a feltétel – az egyik esetben a szám és az idő kategória együtt szerepel feltételként, a másik mintánál csak a szám kategória. Ez az eltérés, mint látni fogjuk a szinkretizmus elméleti leírása során (l. 5. pont), fontos szerepet fog játszani, sőt befolyásolni fogja a szinkretizmusok lehetséges elméleti magyarázatát.

Az alábbi táblázatban (8) a két szinkretizmusminta előfordulásait szemléltetjük a szláv nyelvekben.

8) Személyszinkretizmus a szláv nyelvekben

	<b>bolgár</b>	<b>szerb</b>	<b>macedón</b>	<b>szlovén</b>	<b>szorb nyelvek</b>
Sg2=Sg3	√	√	√		√
Du2=Du3				√	√

#### 4. A szláv személyszinkretizmus diakrón szempontból<sup>12</sup>

Mivel eredetileg a szinkretizmust olyan jelenségnek tartották, amely a hangtani változások következtében jön létre (vö. Crystal 1997: 376 definícióját), érdemes megvizsgálni, hogy a szláv nyelvek esetén hangtani változásoknak köszönhető-e a szinkretizmus. Ezért e fejezetben a személy-szinkretizmusmintákat diakrón szempontból tárgyalom, ezért az ószláv (óbolgár) nyelvet veszem szemügyre. Nézzük meg az ószláv paradigmát!

##### 9) Ószláv személyszinkretizmus (Mirčev 2000: 100–1, 105, 109)

<i>nesti</i> 'hozni'	jelen idő	imperpektum	aorisztosz	felszólító mód
<b>Sg2</b>	<i>neseši</i>	<i>nesěaše</i>	<i>nese</i>	<i>nesi</i>
<b>Sg3</b>	<i>nesetъ</i>			
<b>Du2</b>	<i>neseta</i>	<i>nesěašeta</i>	<i>něsta</i>	<i>nesěta</i>
<b>Du3</b>	<i>nesete/ neseta</i>	<i>nesěašete</i>	<i>něste</i>	–
<b>Pl2</b>	<i>nesete</i>			<i>nesěte</i>

Mint a táblázatból is kiténik, az ószlávban is két szinkretizmusminta figyelhető meg. Az első minta azonos a mai szláv nyelvekre jellemző egyes számban megfigyelhető szinkretizmusmintával. Tehát a szintetikus múlt időkben formailag megegyezik az egyes számú második és harmadik személyű alak. Ezért azt mondhatjuk, hogy ez a szinkretizmusminta stabil a nyelvtörténet folyamán. Az egyetlen különbség az, hogy felszólító módban is megvolt a kérdéses szinkretizmusminta. Az ószlávban az imperatívuszi paradigma több alakból állt, mint a mai bolgár nyelvben, hiszen második személyű igealakokon kívül egyes és többes számú harmadik személyű alak, valamint kettes és többes számú első személyű alak is volt. Megjegyzendő azonban, hogy ami a személy-szinkretizmusmintát illeti, az egyes számú harmadik személyű alak használata meglehetősen korlátozott volt még az ószlávban, és gyakran helyettesítették analitikus szerkezettel, amely *da* partikulából és a főigéből állt (Mirčev 2000: 109). Sőt egyesek úgy vélik, hogy ezen alak használata valójában a második személyű alak képes kifejezése volt (Mareš 2001: 140). Korai elavulttá válásuk miatt a régi szintetikus alakok ritkán találhatók a bolgár nyelvjárásokban, pl. *pomozi bog* 'Isten segítsen!' közmondásban. Az egyes és többes számú első és harmadik személyű alakok eltűnése a nyelvi ökonómia törvényével magyarázható, amelynek értelmében a legritkábban használt alakok tűnnek el (Haralampiev 2001: 155).

A két egyszerű múlt időn kívül e szinkretizmusminta feltételes módban is megfigyelhető. Mivel még az ószláv kor közepétől a feltételes módot a *bviti* segédige aorisztoszi alakja és az *l*-es igenév segítségével képezik, a feltételes módban is szinkretikusak az egyes számú második és harmadik személyű alakok (Haralampiev 2001: 158–9). Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy bár az aorisztoszi alak bekerült a

<sup>12</sup> Köszönettel tartozom Balázs L. Gábornak a nyelvtörténeti részhez nyújtott segítségéért.

feltételes módba, a szinkretizmus nem az analógia hatására jött létre. A létege eredeti feltételes módú alakja (*bimь, bi, bi, bimь, biste, bě*) szintén szinkretikus volt. Véleményem szerint ez a körülmény még egyszer bizonyítja, hogy a szinkretizmus nem pusztán analógiával, illetve hangváltozások hatásával magyarázható meg, hanem a nyelv grammatikai sajátossága.

A második minta viszont lényegesen eltér attól, amit a mai szláv nyelvekben tapasztaltunk. Mint mondtuk, minden igeidőben a dualis második és harmadik személyű alakok szinkretikusak. Az ószlávban viszont a többes számú második személyű és a kettes szám harmadik személyű alakok egyeztek meg formailag, tehát  $Du_3=Pl_2$ . Ez a szinkretizmusminta még az ószláv korban úgy fejlődött tovább, hogy a szinkretikus alakok kiküszöbölésére, duálisban a harmadik személyű alak a második személyűvel egybeesett (Mareš 2001: 141–3). Mareš azzal magyarázza ezt a fejlődést, hogy a szinkretizmus a szám kategóriában elfogadhatatlan volt az ószlávban. Ez volt annak az oka, hogy végül is kiküszöbölték, bár ily módon személyszinkretizmus keletkezett. Ezen kívül a paradigmában nem található más példa számszinkretizmusra, ami Mareš szerint a szám kategória két értéke (duális és többes szám) közötti szemantikai oppozíció relevanciájára utal. Ez segítette elő a kettes szám második és harmadik személyű alakok formai azonosulását. A fejlődés az egész szláv területre jellemző. Így az egyes számra jellemző szinkretizmusminta a duálisra is áterjedt. Mareš hangsúlyozza, hogy a szinkretikus alakok nem nehezítették a kommunikációt, hiszen a második és a harmadik személynek egészen más szemantikája van – míg a második személy a kommunikációban részt vevőt jelöli, a harmadik személy logikailag jelöletlen a kommunikációban való résztvevés szempontjából. Ezért nem volt szükséges megváltoztatni az egyes számú szinkretizmusmintát. A szerző szerint a változás a szám kategórián belüli jelöltséget tükrözi (az egyes szám jelöletlen a többes számhoz képest, a duális pedig kétszeresen jelölt). Véleményem szerint a kiküszöbölés oka az, hogy két kategória különböző értékeinek a keveredése volt jelen a szinkretikus alakokban ([szám: Du, személy: 3], illetve [szám: Pl, személy: 2]). Azt is megjegyezhetjük, hogy e fejlődésben fontos szerepet játszott nemcsak a szemantika (és a pragmatika), ahogy Mareš véli, hanem az analógia is. Úgy gondolom, hogy a már meglévő szinkretizmus mintájára váltak formailag azonosná a duális második és a harmadik személyű alakok. Ez a folyamat még az ószlávban kezdődhetett: vö. a jelen idejű *-ta/-te* ragokat, amelyek átmeneti állapotban vannak az ószlávban – a kettes szám harmadik személyű alak vagy a duális második személyűvel vagy pedig a többes számú második személyű alakkal lehet azonos. Azonban egy másik ószláv nyelvtenban (Baleczky–Hollós 1968: 138) csak a *-te* végződésű alakokat idézik duális harmadik személyűre, de megjegyzik, hogy az ószláv nyelvemlékekben a *-ta* fokozatosan kiszorítja a *-te* ragot (Baleczky–Hollós 1968: 140). Mareš szerint még az ószlávban a XI. századtól ez a két duális harmadik személyű raghoz jelentésbeli különbség társult: mégpedig az, hogy a *-ta* rag hímnemet fejezett ki, a *-te* rag pedig nő- és semleges nemet. Hasonló jelenséget tapasztalunk a szlovénben és a felső szorbban, vö. (4) és (5), bár Mareš szerint a szorb ragok nem ezekből az ószláv végzésekéből származnak. E fejlemény kapcsán azt mondhatjuk, hogy a ragoknak új szerepet tulajdonítottak, az eredeti variánsok a nem kategória kife-



jezői lettek. Mindmáig a Pl2 végződése *-te*, tehát elméletileg létezik szinkretizmus a [szám: Du, személy: 2,3, nőnem] és a [szám: Pl, személy: 2] jegyfelépítésű alakok között, de mivel a nőnemű ragok használata a legjobb esetben fakultatívnak, sőt elavultnak számít a mai szláv nyelvekben, a jelen szinkretizmusminták bemutatásánál eltekintettünk ettől az esettől.

A szláv nyelvek adatolt nyelvtörténetét vizsgálva azt állapítottuk meg, hogy az egyes számú szinkretizmus még az ószláv nyelvben megvolt, a duális szinkretizmusminta viszont az ószláv korszak folyamán jött létre a már meglévő minta alapján. Ha azonban még messzebbre szeretnénk menni a szláv személyszinkretizmus történeti kutatásában, akkor szükségünk lesz a rekonstruált személyragokra.

A rekonstrukcióval kimutatható, hogy az indoeurópai alapnyelvben két személyrag-készlet volt használatos, az ún. primer és szekunder ragkészlet. A kettő között a fő különbség az volt, hogy a primer ragokat a jelen idő képzésében használták, míg a szekunder szuffixumokat az aorisztoszban. Az alábbi fejlődést lehet megfigyelni:

10) Személyragok történeti fejlődése (Szemerényi 1990: 247–9)

PIE primer		ószláv		PIE szekundér		ószláv
Sg2 *-si	>	-si		*-s	>	-ø
Sg3 *-ti	>	-tī		*-t	>	-ø

Tehát az egyes számú szinkretizmus azzal magyarázható meg nyelvtörténeti rekonstrukció alapján, hogy az eredeti szekunder ragok lekoptak. A lekopás az ún. nyíltszótagúság miatt következett be, amely a szóvégi mássalhangzókat érintette, és így a szekunder ragok lekoptak. Másrészt, az aorisztosz képzése az ószlávban igen változatos volt, az ún. egyszerű és az *-s-* jeles, szigmatikus aorisztosz különböztető meg. Az utóbbit azért kezdték használni, mert az egyszerű aorisztosz képzése nehézségeket okozott különösen a mássalhangzóra végződő igéknél, s a szigma bevezetésével le lehetett egyszerűsíteni az alakok képzését (Gálábov 1986). A szinkretizmus szempontjából lényeges az, hogy az egyes szám második és harmadik személyében megmaradtak a régi egyszerű aorisztosz alakjai, amíg a többi személybe az *-s-* rag került bele, amelyből a múlt idő exponense fejlődött (a mai szláv nyelvekben *-x-*) (Baleczky – Hollós 1968: 142–8).

Az ószlávban nem őrződött meg az ősi, indoeurópai imperfektum, hanem az ószlávban kialakult egy új imperfektum. Abban a múlt időben az aorisztosz analógiájára a szekunder ragok voltak használatosak. Az imperfektumban a fejlődés a következő volt: a szekunder ragok a nyíltszótagúság értelmében az aorisztoszhoz hasonlóan lekoptak, de az egyes szám második és harmadik személyű alakokban megfigyelhető múltidő-jel nélküli aorisztosszal szemben az imperfektumban jelen volt a múlt idő jele. A nyíltszótagúság miatt a múltidő-jel után megmaradt az eredeti *-e* kötőhang:

11) Az imperfektum Sg2,3 alakja (Baleczky – Hollós 1968: 150)

Sg2: *pros-i-ēax-e-s* > *prošjēaxes* > *prošēaše* > *prošašaše*

Sg3: *pros-i-ēax-e-t* > *prošjēaxet* > *prošēaše* > *prošašaše*

Összegzésül a következő történeti fejlődést figyelhetünk meg a szláv személyszinkretizmusban:

12) A személyszinkretizmus diakrón fejlődése:

a. ősszláv: PIE ragok lekopása => az egyes számú szinkretizmus keletkezése

	PIE		ősszláv
Sg2	*-s	Sg2	-∅
Sg3	*-t	Sg3	-∅

b. ószláv: az egyes számú szinkretizmus kihat az egész paradigmára

Sg2	-∅	Du2	-ta	Pl2	-te
Sg3	-∅	Du3	(-ta)/-te		

c. mai szláv nyelvek (a [Du3, Feminine/Neuter] és [Pl2] alakok megegyezése marginális):

Sg2	-∅	Du2	-ta	Pl2	-te
Sg3	-∅	Du3	-ta/(-te)		

## 5. A szláv személyszinkretizmusok elméleti magyarázata

Ebben a fejezetben azokat az elméleti magyarázatokat mutatom be, amelyek megjelentek a szakirodalomban a szláv nyelvekre vonatkozólag, valamint rámutatok a velük kapcsolatos problémákra.

Először érdemes megemlíteni azokat a tanulmányokat, amelyek a szinkretizmust személyre vették. Ilyen például Cartstairs (1987) és Stump (2001), akik egy-egy fejezetet szántak a szinkretizmus problematikájának. Ezen kívül megemlítendő a Plank szerkesztette kötet is (Plank 1991a). A szinkretizmus a Surrey Morphological Group (Baerman, Brown, Corbett) kutatásának középpontjában áll, amelynek a legfontosabb tanulmányai közül az első tipológiai könyv a szinkretizmusról (Baerman et al. 2005), két interneten hozzáférhető adatbázis – The Surrey Syncretism Database és a The Surrey Person Syncretism Database (Baerman et al. 2002 és Baerman 2002a),<sup>13</sup> valamint az annotált szakirodalom-lista (Baerman 2002b).

<sup>13</sup> Az előbbi adatbázisban a szlovén, az utóbbiban pedig a bolgár nyelv szerepel.

Mivel a szinkretizmus sok nyelvben megtalálható, az általános nyelvészet, az elméleti morfológia szempontjából igazán fontos az adekvát leírása. A kínálkozó elméleti keretek azonban gyakran ellentmondanak egymásnak, illetve csak bizonyos szinkretizmusokra alkalmazhatók. Hasonlóképpen vélik Baerman és Brown (2008): „The data from the sample [World Atlas of Language Structures – G.E.] do not fully support any one single analysis. [...] We suspect that all the analyses are valid in principle, being appropriate for different sorts of data”. Emiatt nehéz egységesen tárgyalni minden szinkretizmusfajta. Nézzük meg közelebbről azokat a felfogásokat, amelyeknek jelentős szerepük volt a szinkretizmus kutatása során különös tekintettel a szláv nyelvekre.

### 5.1. Szinkretizmus és homonímia

Legegyszerűbben úgy lehet megmagyarázni a szinkretikus alakokat, hogy ezek valójában (véletlen) homonimák. Következésképpen a fent említett bolgár imperfektimi szóalak *risuvaše* 'te rajzoltál/ ő rajzolt', amely szinkretikusan fejezi ki a személy kategória két értékét, olyan viszonyban van, mint a magyarban a *légy* (fn) és a *légy* (ige). Így az előző formai megegyezést nyelvtani homonimáknak, az utóbbit pedig lexikális homonimáknak nevezik. Emlékezzünk vissza Gvozdanović (1991: 133) fenti definícióra, amely a szerző szerint mind a lexikális, mind a nyelvtani szinkretizmusra alkalmazható. Sok leíró tanulmányban is ez a felfogás uralkodik, pl. a klasszikus bolgár lexikológiai tanulmány Bojadžiev (1986: 73–7), amelyben a szinkretizmust a homonímia egyik alesténeke tekinti. Ebben a dolgozatban nem értek egyet ezzel a felfogással, hiszen a szinkretikus alakok tárgyalása a morfológia feladata, a homonimákkal pedig a lexikológia foglalkozik. Ezért a szinkretizmus szakszót preferálom (bár sok tanulmányban szinonimaként használják ezt a két elnevezést, pl. Plank 1991b-ban, Carstairs 1987-ben). Mivel jelen dolgozatban azon a véleményen vagyok, hogy a szinkretizmus helye a paradigma, ezzel egyértelműen kizárom a szinkretizmusnak a lexikális homonímiával való asszociálását.

Sok esetben támaszkodnak erre a felfogásra, ha a szinkretikus alakok nem magyarázhatóak szemantikailag. Ahogyan Carstairs rámutat (1987: 100), Jakobsonnál is található olyan példák, amelyek egészen szisztematikusak az orosz nyelvben, de mivel ellentmondanak az elméletének, kizárja őket azzal az érveléssel, hogy véletlen homonimák. Ezt a felfogást képviseli a szláv leíró nyelvteszt java része, amelyekben „formailag megegyezőnek” vagy homonimáknak tartják a szinkretikus alakokat (Mareš 2001: 140), vagy pedig meg se említik az alakok azonosságát, s az csupán a paradigmákból derül ki. Különösen az egyes számú szinkretizmust szokták „véletlen homonímiának” minősíteni, hiszen semmi szemantikai kapcsolat nem tehető fel a második/harmadik személy és a múlt idő között, ami a szinkretizmus feltétele. A bolgár kapcsán Gerdžikov (1984 [2003]: 208) véletlennek tartja a személyszinkretizmust a bolgár ige-paradigmában található egyéb szinkretizmusokkal szemben, amelyek könnyen magyarázhatóak jelentésbeli alapon. Úgy gondolom, ha a szinkretizmus szisztematikus jelenség az adott nyelv morfológiájában, de nem magyarázható szemantikailag, akkor se szabad véletlennek tartani a szinkretikus alakokat.

A véletlen homonímia kérdését egy másik szemszögből is szokás megközelíteni: nevezetesen hogy az adott formai megegyezés morfológiailag szisztematikus-e a nyelvben. Ezt a kérdést számos tanulmány veti fel, pl. Carstairs (1987: 93–102), Baerman et al. (2005: 9–10). Carstairs véleménye szerint tipikusan olyan esetekben beszélhetünk véletlen homonimákról, ha a formai megegyezés fonológiai okokból adódik. Például az angol igék egyik csoportja (*hit, cut, set* stb.) nem tesz különbséget a jelen és a múlt idő között. Ez azzal magyarázható, hogy mivel ezek az igék zárhangra végződnek, a múlt idő ragja nem jelenhet meg, mert az igék kivételt képeznek az általános magánhangzó-betoldás szabálya alól (vö.: *fit > fitted*). A szinkretizmus akkor mondható stabilnak, s azért szisztematikusnak, ha a nyelvtörténeti változások nem érintik, illetve ha a szinkretikus alakok nyelvtörténeti változások révén jönnek létre, de maguk a változások nem magyarázhatók hangtanilag. Példa erre a szerb datívusz-lokatívusz, amely többes számban szinkretikus az instrumentálisszal, de a mai *-ima* rag nem a régi ragoknak hangtörténetileg egybeesett alakjaiból származik. Másrészt, ha a szinkretikus alakok általában nem alkotnak koherens csoportot, nem tartoznak egy ragozási osztályba, ez szintén ismérve annak, hogy véletlen homonímiával van dolgunk. Azonban Carstairs megjegyzi, hogy vannak komplikáltabb esetek, amelyeknél nehéz megállapítani, hogy véletlen vagy pedig szisztematikus a szinkretizmus. Hasonlóképpen gondolják Baerman és társai, és rámutatnak arra, hogy egyes hangváltozások révén keletkezett szinkretizmusok később analogikusan átterjedtek több szóra, s morfológiailag szisztematikussá váltak. Azonban megjegyzik, hogy bármelyik szinkretizmus, akár véletlen, akár szisztematikus, ki van téve a hangváltozás veszélyének (2005: 10, 166–9). Baerman és társai szerint a szinkretizmus akkor vélhető szisztematikusnak, ha a minta több exponens esetében érvényesül (2005: 23–4).

Véleményem szerint a szláv nyelvek egyik szinkretizmusmintája sem tartható véletlen homonímia esetének, mert egyrészt minden egyes ige követi vagy az egyik, vagy a másik, vagy – a szorb nyelvek esetén – mindkét mintát. Másrészt, mint az előző fejezetben láttuk, diakrón szempontból a szinkretizmusminták elég stabilak – az egyik (Sg2=Sg3) már megvolt az ószláv nyelvben is, a másik (Du2=Du3) még nem, illetve alakulóban volt az ószlávban. Ez a stabilitás szerintem arra utal, hogy a két szinkretizmusminta fontos tulajdonsága a szláv nyelveknek, tehát nem tekinthetjük véletlen formai megegyezésnek. A duális mintával kapcsolatban azt mondhatjuk, hogy a duális harmadik személyű változása (*-te > -ta*) nem fonológiai magyarázható, hanem grammatikailag, hiszen a változással egyesítés történt az egyes és kettes szám között a szinkretizmusmintáiban.

## 5.2. A kettes számú szinkretizmus

A duális minta kapcsán azt lehet mondani, hogy kettes számban nem releváns a második–harmadik személy oppozíció. Feltételezhetjük azt, hogy a szinkretizmus alulspecifikáció következtében jön létre. Tehát a szlovén *délata* 'ti ketten dolgoztok/ ők ketten dolgoznak' nem teljesen fejezi ki a releváns morfoszintaktikai kategóriákat, mert a személy kategóriának duálisban csak két ragja van: egy első személyű és egy alulspecifikált ragja, amely második/harmadik személyben használatos.

## 13) A szlovén és a szorb nyelvek duális paradigmájának morfoszintaktikai felépítése

Jegykötegek                      Exponensek

a	szinkretikus alak:	[SZÁM: Du]	-ta/(-te)	-taj/(-tej)	-tej
b	nem-szinkretikus alak:	[SZÁM: Du, SZE-MÉLY: 1]	-va	-moj	-mej

A duális paradigma generálására két szabály szükséges. Az első az szinkretikus alakokat képi, mégpedig úgy, hogy a jegyköteg nincs egészen meghatározva: hiányzik a személy kategória (13a). E szabály mellett van egy másik is (13b), amely teljesen specifikált: a szám és személy kategóriák értékét fejezi ki. A táblázatban jobb oldalon a két szabály egyes exponensét találjuk meg a szlovén, felsőszorb és az alsószorb nyelvben.

Ezt az aluspecifikációs megközelítést tovább is lehet vinni úgy, hogy módosítjuk a szláv nyelvekre feltehető kategóriakészletet, illetve a kategóriák értékeit. Mivel a duális szinkretizmus minden igeidőben és igemódban megtalálható, feltehető, hogy egyszerűen a személy kategóriában érdemes összevonni a második és harmadik személyt egy közös 'nem-beszélő' természetes osztályba. A természetes osztály morfoszintaktikai, illetve akár szemantikai szinten lehet értelmezni. Ha feltesszük, hogy a személy kategória értékei '+1' és '-1' jegyfelépítésűek, akkor egyes és többes számban további módosítás szükséges a '-1' alcsoporton belül, nevezetesen '+2' és '+3' (14). E dolgozatban inkább amellet érvelek, hogy a második és harmadik személy nem fejeződik ki a duálisban, tehát a rag aluspecifikált, mert csak a szám kategória értékére utal, azaz nem vonjuk össze ezt a két személyt (15). Véleményem szerint az utóbbi megközelítés azért preferálandó, mert egyszerűbben írja le a nyelvi tényeket, hiszen nem kell feltenni több értéket, és azért ez a megoldás preferálandó.

## 14) a duális szinkretizmusminta leírása természetes osztállyal

Sg	+1		Du	+1		Pl	+1
Sg	-1	} +2	Du	-1		Pl	-1
		} +3					} +2
							} +3

## 15) duális szinkretizmusminta leírása aluspecifikációval

Sg	+1	Du	+1	Pl	+1
Sg	+2	Du		Pl	+2
Sg	+3			Pl	+3

Egyesek szerint (Baerman et al. 2005: 27–33) az alulspecifikált szinkretikus alakok kétféle folyamat következtében jöhetnek létre: szintaktikai neutralizáció (syntactic neutralization) és nemragozottság (uninflectedness). Az előbbinél egy adott morfoszintaktikai kategória neutralizálódik a szintaxisban bizonyos feltételek között, tehát a kategória szintaktikailag irrelevánssá válik, ezért a morfológia se fejezi ki ezt a kategóriát. Például néhány szláv nyelvben (orosz, bolgár, szlovák) a nem kategória többes számban neutralizálódik, ezért szinkretikus alakot találunk többes számban. A nemragozottság esetén viszont a morfológia a „hibás”, mert nem fejezi ki a szintaktikailag releváns kategóriákat. A kategóriák relevanciáját ki lehet mutatni a kontextusban, tehát például az orosz ragozhatatlan (undeclinable) főnevek nem fejezik ki az eset kategóriát, a főnévi csoportjukba tartozó melléknevek viszont igen. Mindkét esetben a szinkretizmus a kategória minden értékére vonatkozik, tehát egy érték se fejeződik ki. Azonban a szláv nyelvekben található duális szinkretizmusminta nem magyarázható meg se szintaktikai neutralizációval, se nemragozottsággal. Ennek az az oka, hogy a morfológia csak részben nem fejezi ki a személy kategóriát, hiszen egyes és többes számban a személy kategória mindhárom értékének van saját exponense. Tehát azért nem beszélhetünk szintaktikai neutralizációról, mert a kategória szintaktikailag releváns, csak bizonyos feltételek között (tehát duálisban) szűnik meg a relevanciája. Nemragozottságról viszont azért nem lehet szó, mert a morfológia csak részben tehetetlen (inert). Ilyen esetekben kanonikus szinkretizmusról lehet beszélni (Baerman et al. 2005: 33–5). Definíciója szerint ez egy szintaktikailag releváns kategória részleges megszűnése (collapse), amelynek következtében a kategóriának néhány, de nem minden értéke nem fejeződik ki. Ami a szláv szinkretizmusmintát illeti, duálisban a személy kategória részben nem fejeződik ki, hiszen morfológiailag a második és harmadik személy megegyezik, de csak kettes számban, az első személy viszont minden esetben kifejeződik. Véleményem szerint magának a kanonikus szinkretizmus fogalmának nincs magyarázó ereje, csupán azokra az esetekre mutat rá, amelyekben az alulspecifikációs megközelítés hézagokat mutat.

Ezek után a következő kérdés vetődik fel: miért éppen ebben a két személyben mutatkozik szinkretizmus, illetve – ami a szinkretizmus feltételét illeti – miért éppen duálisban? A következő fejezetben megpróbáljuk tipológiailag megközelíteni ezt a két kérdést, most pedig az alulspecifikációs szinkretizmusról és a szemantikáról ejtünk szót. Kérdéses, hogy mennyire befolyásolja a szinkretizmust a szemantikai tartalom. Sok tanulmányban a szinkretizmust jelentésbeli alapon magyarázták. A Hálózati Morfológia keretében külön tárgyalást kap az a kérdés is, hogy vajon az alulspecifikációval keletkezett szinkretizmus szemantikai alapon történik-e (ismeretes, hogy igen gyakran az alulspecifikációs leírás egyfajta szemantikai megközelítésnek számít). Erre a kérdésre nemmel kell válaszolni – ami tipológiailag is kimutatható –, hiszen a szinkretizmus inkább egy nyelveken átívelő tendenciát tükröz, amely értelmében bizonyos kategóriák, illetve kategóriák értékei szinkretizálódhatnak (Baerman et al. 2005: 180–2). E felfogás szerint az alulspecifikáció a morfoszintaktikai kategóriák szerkezetére érzékeny, nem pedig közvetlenül a szemantikai tartalomra. Ebben a dolgozatban egyetértek ezzel a

véleménnyel, mert tipológiailag nehezen mutatható ki szabályos megfelelés a szinkretizmus és a szemantika között. Másrészt magukban a szláv nyelvekben nem találunk meggyőző érvéket amellet, hogy valójában a szinkretizmus a szemantikai struktúrát tükrözné.

Ezen kívül sok tanulmányban megemlítik a szinkretizmus és a jelöltség viszonyát is (Stump 2001: 235–6, Baerman et al. 2005: 22–3). Szokás a következőt vélni: nagyobb valószínűséggel a jelöltebb paradigmákban található szinkretizmus. Erre több példát találunk a világ nyelveiben. A duális szinkretizmus teljesen megfelel ennek az elvárásnak, hiszen a kettes szám kétszeresen jelölt (az egyes szám jelöletlen, a többes szám viszont egyszer jelöltnek számít). Azonban mint Baerman és társai megjegyzik, a jelöltségnek nem szabad túl nagy szerepet tulajdonítani, mivel tipológiailag az ilyen általánosítások nem támaszthatók alá. A szláv nyelvekre vonatkozóan a jelöltséggel valóban meg lehet indokolni a szinkretizmus előfordulását, hiszen a duális kétségele-nül jelöltebb, mint a szám kategória többi értéke.

Összegzésül azt mondhatjuk, hogy a duális szinkretizmusminta alulspecifikációval könnyen leírható. Ebben a dolgozatban nem vontuk össze a második és a harmadik személyt egy '1' természetes osztályba, hanem amellet érveltünk, hogy egyszerűbben lehet leírni a szinkretizmusmintát, ha a szinkretikus ragot alulspecifikálnak tekintjük. Azzal kapcsolatban, hogy miért éppen duálisban neutralizálódik a második és harmadik személy oppozíciója, felmerült a kérdés, hogy a jelöltség játszik-e szerepet ebben. Mivel a szinkretizmus a kétszeresen jelölt kettes számban mutatkozik a szláv nyelvekben, nem tartjuk kizártnak ezt a magyarázatot. Azonban nem fogadtuk el azt a felfogást, hogy az alulspecifikációs szinkretizmus a szemantikával magyarázható lenne.

### 5.3. Az egyes számú szinkretizmus

Nyilvánvaló, hogy az egyes számban megfigyelhető szinkretizmusminta is megfelel a kanonikus szinkretizmus fogalmának, mert csak bizonyos feltételek között (egyes szám, aorisztosz/imperfektum) nem fejeződik ki a második-harmadik személy oppozíciója. A duális minta esetében általános volt a paradigma, és ez a körülmény sugallta az alulspecifikációs magyarázatot. Az egyes számú minta viszont csak a múlt időkben figyelhető meg, s ez nehezíti az elméleti leírást. Ezen mintáról viszont két tanulmány jelent meg Stump révén (1993, 2001), amely írásokban egészen más megoldást javasol a szinkretizmus leírására. Most az utóbbi tanulmányra térünk rá.

Stump (2001: 212–41) egy fejezetben tárgyalja a szinkretizmus problémáit saját elméleti keretén, a paradigmaticus funkció elméletén (Paradigmatic Function Theory) belül. Szerinte két szempontból osztályozható a szinkretizmus: irányultság (directionality) szempontjából és abból, hogy morfológiai „megállapodáson” alapul-e a szinkretizmus, vagy pedig véletlennek minősíthető (stipulatedness). Így Stump négyfajta szinkretizmust tart számon: egyirányú (unidirectional), kétirányú (bidirectional), véletlenszerű (unstipulated), valamint szimmetrikus (symmetrical).

A direkcionális szinkretizmusoknál megkülönböztetjük az egyirányú és a kétirányú szinkretizmust. Az egyirányú szinkretizmusnál az egyik szóalak „kikölcsönzi” a

másik szóalak formáját. Az egyirányú szinkretizmust a bolgárral szemlélteti, s azt állítja, hogy a második személyű alak „kikölcsönzi” a harmadik személyű alakját (ennek részletes leírását l. alább). Stump javaslatára az átadó szóalakat determinánsnak hívjuk, a kölcsönző szóalakat meg dependensnek. A kétirányú szinkretizmus esetén a kölcsönzés két irányban működik – bizonyos feltételek között a x kikölcsönzi y alakját, más esetben viszont az y kikölcsönzi x alakját. Erre a jelenségre példát a latinban találunk:

16) Latin deklináció (Baerman et al. 2005: 140 alapján)

	<i>bellum</i> 'háború'	<i>servus</i> 'szolga'	<i>vulgus</i> 'nép, tömeg'
Nom Sg	<i>bell-um</i> ↑	<i>serv-us</i>	<i>vulg-us</i>
Acc Sg	<i>bell-um</i>	<i>serv-um</i>	<i>vulg-us</i> ↓

A *servus* típusú főneveknél két végződést találunk: *-us* az alanyeseté, *-um* a tárgyeseté. A *bellum* típusú főnevek esetén csak az *-um* rag szerepel, ezért azt mondhatjuk, hogy az alanyeset „kikölcsönzi” a tárgyesettől a toldalékot (Acc → Nom). Azonban csak akkor kaphatunk valódi képet a latin szinkretizmusairól, ha figyelembe vesszük a *vulgus* típusú főneveket. Ezek esetében a kölcsönzés fordított irányban működik, hiszen a tárgyeset kölcsönzi az alapértelmezett alanyeset-végződést, az *-us* ragot (Nom → Acc). Ezért a latin nyelvben kétirányú kölcsönzés, vagyis bidirekcionális szinkretizmus figyelhető meg, azaz Nom ↔ Acc (amire a nyilak utalnak).

A nem-direkcionális szinkretizmusok közül Stump megemlíti a véletlenszerű (unstipulated) és a szimmetrikus szinkretizmust. Véletlenszerű szinkretizmusról akkor beszélhetünk, amikor a szinkretikus alakok egy természetes osztályba vonhatók össze, például a román egyik ragozási osztályban a jelen idejű egyes és a többes számú harmadik személyű igék alakja szinkretikus, s egy 'jelen idő harmadik személy' természetes osztályba sorolható. Ilyen esetben Stump szerint a morfológiában hiány figyelhető meg (2001: 215), mert nincs olyan szabály, amely ki tudná fejezni a szám kategóriát ezeknél az igéknél. A szerző megjegyzi, hogy minden szinkretizmus, amely nem természetes osztályt takar, véletlenszerű, tehát mind az egyirányú, mind a kétirányú, mind a szimmetrikus szinkretizmus (2001: 215). Olyan esetben, mikor a szinkretizmus nem fed le természetes osztályt és direkcionálisnak sem tartható, de mégis morfológiailag szisztematikus az adott nyelvben, szimmetrikus szinkretizmusról beszélünk. A szláv duális minta kapcsán azt mondtuk, hogy alulspecifikált alakokkal van dolgunk, és vagy összevonhatjuk a második és a harmadik személyt egy természetes osztályba, vagy pedig csak megszabjuk a nyelvtani leírásban, hogy duálisban a személy kategória csak az '+1' értéket fejezheti ki. Amennyiben elfogadjuk, hogy a szláv duális szinkretikus alakok egy morfoszintaktikai 'nem-beszélő' természetes osztályba tartoznak, akkor Stump osztályozásában ez a szinkretizmus *unstipulated*-nek minősül. Ha nem teszünk fel egy természetes osztályt a duális paradigmára, akkor valószínűleg szimmetrikus szinkretizmusról beszélhetünk, mert egyrészt morfológiailag szisztematikus, másrészt direkcionalitás nem észlelhető (a szorb nyelvekben biztosan, mert ott a P12 exponense *-šo/-čo*, illetve *-će*, a szlovénben kicsit bonyolultabb a helyzet, mert a *-te* rag a P12 kifejezésére szolgál, valamint elvétve a Du2,3 nő-/ semleges nemű is lehet).



A direkcionális szinkretizmusok leírására Stump ún. vonatkoztatási szabályokat (rules of referral), szimmetrikus szinkretizmusokra pedig metasabályokat (metarules) javasol. Azonban a véletlenszerű szinkretizmusra Stump nem javasol semmit, mert az elméletében a morfológiailag véletlen szinkretizmusok vannak előtérben, s ezért eltekint az alulspecifikált alakoktól.

Még egy szempontból vizsgálható a szinkretizmus: csak morfémaszinten található-e meg vagy pedig egész szóalakokat érint. Így szóalak-szinkretizmust (whole-word syncretism) és blokk-szinkretizmust<sup>14</sup> (block syncretism) különböztetünk meg, de Stump szerint ez a szempont nem annyira lényeges. A szóalak-szinkretizmus akkor fordul elő, ha minden egyes morféma, amely a szóalakot felépíti, szinkretikus. Mivel azonban a PFE szóalapú morfológiai modell, természetesen a szóalak-szinkretizmus áll a kutatás előtérében.

Érdemes szót ejtenünk Stump elméleti keretéről, a paradigmikus funkció elméletéről (továbbiakban: PFE) is, hogy megértsük a vonatkoztatási szabályok működését és alkalmazását a szinkretizmus leírásában. A PFE szerint a ragozás legfontosabb részét a paradigma képezi. Ezért azt mondhatjuk, hogy a paradigma nem csupán morfológiai jelenség, hanem a morfológia központja. A PFE alapja az ún. paradigmikus funkció (PF), amely megszabja a szó alakját a paradigma cellájában, miután a lexémát összetársítottuk<sup>15</sup> a morfoszintaktikai jegyköteggel<sup>16</sup> (morphosyntactic property). Egy adott nyelvben a paradigmikus funkciót realizációs szabályok definiálják, amelyek blokkokba rendeződnek. Minden blokkban a szabályok kizárják egymást, azaz egy adott blokkból csak egy szabály léphet fel. A szabályok blokkon belüli kiválasztása a Panini elve (Elsewhere Condition) szerint működik, tehát mindig a legszűkebb hatókörű/konkrétabb szabály lép fel. Kétféle realizációs szabály létezik: exponensszabályok (rules of exponense), amelyek a konkrét jegyköteg exponensét adják meg, és vonatkoztatási szabályok (rules of referral), amelyek egy morfoszintaktikai jegyköteg morfológiai realizációját egy másik morfoszintaktikai jegyköteg exponensével azonosná teszik. Az exponensszabályok definiálását azonban a nyelv morfofonológiai szabályai nehezítik. Emellett nyelvspecifikus korlátok léteznek a jegykötegek felépítésében (property cooccurrence restrictions). Például a bolgár nyelvben minden szóalak, amely a mód kategória imperatívuszi értékét kapja, csak második személyű lehet.

Az alábbi táblázatban bemutatjuk a bolgár igealakok levezetését, amit változtatás nélkül idézünk.

<sup>14</sup> Azért blokk-szinkretizmusnak nevezi, és nem pedig morféma-szinkretizmusnak, mert elméletében a ragozás szabályok segítségével fejeződik ki, amelyek blokkokba rendeződnek (l. alább).

<sup>15</sup> Ez azt jelenti, hogy a kérdéses morfoszintaktikai kategóriák értékeit először szabályok segítségével összetársítjuk egy adott lexémával, s azok *csak utána* kapnak fonológiai formát, tehát a morfoszintaktikai jegyköteg el vannak különítve a konkrét exponenseitől szemben a lexikalista-elméletekkel (Stump 2001: 1–30).

<sup>16</sup> Stumpnál a *jegy* terminus a SZEMÉLY, SZÁM, IDŐ stb. kategóriákat jelöli. A jegyeknek értékeik vannak. A jegyek egy-egy értékkel való társítása szabja meg a morfoszintaktikai jegykötegeket (Stump 2001: 38–9). A morfoszintaktikai jegykötegek megkülönböztetik a frázisokat, amelyek más-más szintaktikai környezetben szerepelhetnek (pl. egy [Sg, Acc] jegyfelépítésű névszó tárgyként jelenik meg a mondatban).

## 17) Bolgár igealakok (Stump 2001: 39–40)

<i>krad</i> 'lop'	morfofonológiai szabályok előtti alakok			valódi alakok		
	jelen idő	aorisztosz	imperfektum	jelen idő	aorisztosz	imperfektum
Sg1	<i>krad-e-ə</i>	<i>krád-o-x</i>	<i>krad-A-x</i>	<i>krad-ə</i>	<i>krád-o-x</i>	<i>krad-'á-x</i>
Sg2	<i>krad-e-š</i>	<i>krád-e</i>	<i>krad-A-x-e</i>	<i>krad-é-š</i>	<i>krád-e</i>	<i>krad-é-š-e</i>
Sg3	<i>krad-e-e</i>	<i>krád-e</i>	<i>krad-A-x-e</i>	<i>krad-é</i>	<i>krád-e</i>	<i>krad-é-š-e</i>

Baloldalt a szóalakoknak azt a formáját találjuk, amely a bolgárra definiált morfofonológiai szabályok bekövetkezte előtti állapotát tükrözi. Stump szerint az egyes igeidők exponensei a következők: *-e-* jelenidő, *-o-* aorisztosz, *-a-* imperfektum, az utóbbi két időben ezen kívül a *-x-* múltidő-ragot is találjuk<sup>17</sup>. A valódi alakokban viszont bizonyos ragok törölhetőnek, illetőleg módosulhatnak a morfofonológiai alternációk következtében, pl. az imperfektumban a második és harmadik személyű alak múlt idő ragja *-x-*-ből *-š-*-sé válik az utána következő előlképzett magánhangzó hatására.

Stump szerint a múlt idejű egyes számú második és harmadik személyű alakokat csak vonatkoztatási szabály révén tudjuk képezni, mert a második személyű alak „kölcsönveszi” a harmadik személy alakját. Úgy gondolja (2001: 212–3), hogy azért indokolt ez a magyarázat, mert mind a jelen idejű, mind az aorisztoszi és imperfektumi harmadik személyű alakra az *-e* exponens jellemző (amennyiben az nem törölődik a morfofonológiai szabályok következtében). A bolgárra feltehető vonatkoztatási szabály szerint (2001: 55) a második személyű alak minden blokkban a harmadik személyű alak exponenseit kapja.

Stump elgondolásával kapcsolatban azonban néhány probléma merül fel. Véleményem szerint az adatok értelmezése helyenként elég gyanús, főleg az egyes exponensek megállapítása tűnik problematikusnak. Például, ha feltesszük, hogy *-o-* az aorisztosz exponense, szembesülnünk kell azzal, hogy a mai bolgárban ezzel a raggal csak 24 ige képezi az aorisztoszt.<sup>18</sup> Ráadásul a beszélt nyelvben igen gyakran *-a-*val helyettesítik az *-o-* ragot, pl.: *dadoh* helyett *dadah* 'adtam'. Ezt a jelenséget már a leíró nyelvtanok is megjegyzik (Nicolova 2008: 287). Ennek az a magyarázata, hogy számos ige *-a-*val képezi az aorisztoszt, ezért ebben az esetben a beszélők az analógia hatására módosítják a feltételezett *-o-* ragot *-a-*-ra. Tehát az *-o-*s aorisztosz leíró szempontból inkább marginálisnak minősíthető, mint szabálynak az ószlávval szemben, amelynek legproduktívabb aorisztosza *-o-*-val fejeződött ki (Gäläbov 1968).

Összefoglalva, azt mondhatjuk, az egész elméletben az uralkodó gondolatmenet az, hogy ideális exponensek vannak a morfoszintaxisban, amelyekből komplikált

<sup>17</sup> Aorisztoszban viszont Sg2,3 alakokban nincs *-x-* múltidő-jel, ami – mint az előző fejezetben látuk – nyelvtörténetileg magyarázható.

<sup>18</sup> Stump tanulmányában viszont ez nem tűnik fel, sőt ellenkezőleg. Stump E. Scatton (1984) igeosztályozását veszi alapjául, amely lényegesen eltér a hagyományostól, mert a töveket fonológiai tulajdonságok alapján csoportosítja, ezért a huszonnégy ige, amely a hagyományos első osztály első alcsoportjába tartozik és *-o-*s aorisztoszt képez, három különböző osztályba kerül Stump leírásában (nála összesen négy osztály van). Egyébként Scatton (1984: 196–197) nem tartja az *-o-*-t az alapértelmezett aorisztoszi ragnak – azt gondolja, hogy ezen időnek nincs exponense, hanem a fő fonológiaiilag egy *-a-*-val vagy *-e-*-vel bővül.

morfofonológiai szabályokkal kapjuk meg a valódi alakokat. Véleményem szerint ez az elképzelés nem állja meg a helyét. A *-x -š*-sé válása, amit feljebb említettünk, teljesen egyértelmű morfofonológiai jelenség, viszont sok esetben a morfofonológiai szabályok megkérdőjelezhetők. Például a jelen idejű P13 alakok képzésekor a *tő* utolsó magánhangzója törlődhet (*igraje-* > *igrajeat* > *igrajat* 'játsszanak'), az aorisztoszban viszont nem a *tő* magánhangzója esik ki, hanem az aorisztosz exponense (Stump 2001: 48–9). Egyrészt számomra ellentmondásosak a szabályok, s a hatókörük sokszor eléggé szűk (egy-egy exponensszabályra vonatkoznak). Ráadásul – mint fent említettük – az aorisztosz igen kevés igénél fejeződik ki ténylegesen *-o-* raggal, tehát erőltettnek tűnik feltételezni a meglétét a mélystruktúrában, illetve a felszíni alakok levezetését morfofonológiai szabályok segítségével.

Ami a vonatkoztatási szabályokat illeti, nem vetem el Stump javaslatát, de szerintem meg kell gondolni, miért beszélhetünk direkcionális szinkretizmusról, hiszen nem fogadható el az a magyarázat, hogy *-e* rag található mind a jelen idejű, mind az aorisztoszi, mind az imperfektumi harmadik személyű alakban (ezt kölcsönzi a második személyű alak). Mégis lehetne beszélni alaki „kölcsönzés”-ről. Nézzünk meg egy bolgár igét!

## 18) bolgár igealakok

<i>pišā</i> 'ír'	<b>jelen idő</b>	<b>aorisztosz</b>	<b>imperfektum</b>
<b>Sg2</b>	<i>piš-e-š</i>	<i>pis-a-θ</i>	<i>piš-e-š-e</i>
<b>Sg3</b>	<i>piš-e-θ</i>	<i>pis-a-θ</i>	<i>piš-e-š-e</i>

Szembetűnő, hogy jelen időben és aorisztoszban a harmadik személyű alak zéró ragos. Ennek alapján beszélhetünk direkcionalitásról a múlt időben. Tegyük fel, hogy az aorisztoszi szinkretikus alak *\*pisaš* lenne. Akkor a direkcionalitás az ellenkező irányban működne, hiszen alapvetően a második személy ragja *-š*. De mivel az aorisztoszi alakban zéró ragot találunk, és jelen időben a harmadik személyű alak is zéró ragos, mondhatjuk, hogy valóban kölcsönzés történik a paradigmában, mégpedig olyan kölcsönzés, amelyben a második személyű alak a harmadik személy alakját kapja meg (amire a nyíl utal). Stump egyik korábbi tanulmányában (1993: 452–3) a macedón személyszinkretizmusa kapcsán azt olvassuk, hogy a direkcionális voltát két tényező indokolja: 1) jelen időben a harmadik személy zéró ragos, 2) aorisztoszban és imperfektumban e két személyben hiányzik a *-v-* múltidő-jel (ez a bolgár *-x-* múltidő-jelnek felel meg).

Imperfektumban viszont kicsit problematikusabb a helyzet, mert nem találunk zérós alakot, amely egyértelműen bebizonyítaná, hogy egyrészt direkcionális szinkretizmussal van dolgunk, s másrészt az irány Sg3 → Sg2. Annyi biztos, hogy második személyben nem az *-š* személyragot találjuk, hanem mind a második, mind a harmadik személy magánhangzóra végződik. Mint az előző fejezetben láttuk, ez a fejlődés csupán nyelvtörténetileg magyarázható az eredeti ragok lekopásával és a kötőhang megmaradásával.

Másrészt diakrón szempontból még egy nehézség adódik az egyes számú szinkretizmus leírásánál. Emlékezzünk vissza az ószláv paradigmára, amelyet még egyszer idézünk (19) alatt:

19) Az ószláv egyes számú szinkretizmus (Mirčev 2000: 100–1, 105, 109)

<i>nesti</i> 'hozni'	<b>jelen idő</b>	<b>aorisztosz</b>	<b>imperpektum</b>
<b>Sg2</b>	<i>neseši</i>	<i>nese</i> ↑	<i>nesěaše</i> ↑
<b>Sg3</b>	<i>nesetb</i>	<i>nese</i> <del>↑</del>	<i>nesěaše</i> <del>↑</del>

Mint a táblázatból kitűnik, az ószlávban egyáltalán nem beszéltünk direkcionálitásról, mivel a jelen idejű harmadik személyű alak még nem volt zéró ragos, hanem tartalmazta az eredeti *-tb* ragot. Tehát amit a mai bolgár, illetve macedón és szerb-horvát nyelvben direkcionális szinkretizmusnak tarthatunk, csupán nyelvtörténeti okokkal magyarázható. Stump osztályozásában ez szimmetrikus szinkretizmusnak minősülne, hiszen szisztematikus a nyelvben, de semmi utalás nincs arra, hogy valamely személy kölcsönöznék egy másik személynek az alakját, illetve arra sincs utalás, hogy az ószlávban (és a mai szláv nyelvekben) a szinkretizmus véletlenszerűnek lehetne nevezni, hiszen – legalábbis ami az egyes számot illeti – nem indokolt összevonni a második és a harmadik személyt egy természetes osztályba.

Az alábbi táblázatban összefoglaljuk kissé leegyszerűsítve a Stump-féle elméleti magyarázatot és a szinkretizmus történeti fejlődését:

20) A szláv egyes számú szinkretizmus diakrón fejlődése

	<b>diakrón fejlődés</b>	<b>elméleti magyarázat</b>
ószláv	a szekunder ragok lekopása => az egyes számú szinkretizmus keletkezése	véletlen (?) szinkretizmus, amely hangtörténeti okokkal magyarázható
ószláv	szisztematikus szinkretizmus, mivel minden egyes ígére jellemző, valamint hatással van a duális paradigmára (Du3=P12 => Du3=Du2)	szimmetrikus
	a jelen idejű harmadik személyű <i>-tb</i> rag lekopása =>	direkcionálissá válik

A Stump-féle értelmezésben idáig két problémát vettem észre. Az első a direkcionálitás indokolt voltához kapcsolódott: fel lehet-e tenni egy *-e* exponenst minden alak esetében, ami a direkcionálitást egyértelművé tenné, illetve ha nem, hogyan lehetne mégis beszélni irányult szinkretizmusról. Rámutattam, hogy a direkcionálitás jobban magyarázható azzal, hogy mind a jelen idejű harmadik személy, mind az aorisztoszi szinkretikus alak zéró ragos. Kérdéses még az imperpektumi alakok magyarázata, hiszen ott megmaradt az eredeti kötőhang a szóalak végén. A második probléma a diakrón megközelítésből fakadt. Mint láttuk, mind az ószlávban, mind a mai szláv nyelvekben az egyes számú szinkretizmus egészen szisztematikus jelenség. A probléma

az, hogy egy nyelvtörténeti változás következtében (a Sg3 rag lekopása) az eredeti szimmetrikus szinkretizmus direkcionálissá vált. Ezt a problémát kétféleképpen lehetne megoldani: vagy megpróbálunk valami közös vonást találni a jelen idejű Sg3 és az aorisztoszi/imperfektumi Sg2,3 alakok között (pl. *-e* exponenst feltételezni az ószlávra is), vagy pedig egyszerűen eltekintünk a diakrón szemponttól. E dolgozatban az előbbit nem vállalnám, mivel szinkrón szempontból sem fogadtam el ezt az értelmezést. A diakrón megközelítés véleményem szerint azért fontos, mert rámutat arra, hogy egyrészt a szinkretizmus heterogén jelenség, ahogy maga Stump is írja (2001: 230). Másrészt – ami lényegesebb – ha figyelembe vesszük az egész paradigmát, a szinkretizmus sokféle értelmezést kaphat. Maga a szimmetrikus > direkcionális váltás nem igazán fontos, inkább azt kell szem előtt tartani, hogy egy adott szinkretizmusminta elméleti leírását sok tényező befolyásolhatja – egyfelől a szinkretizmus morfológiai viselkedése, másfelől a többi paradigmattal való kapcsolata (vö. Baerman et al. 2005: 23 „[t]he morphological realization of a syncretic pattern may in itself influence its interpretation”). Harmadrészt a kutató elméleti hozzáállása is fontos szerepet játszhat. Erre kitérek a következő bekezdésben.

Eddig csak azt vizsgáltam, hogy milyen leíró és nyelvtörténeti problémák nehezen érzékelték a szláv egyes számú szinkretizmus direkcionálisként való számontartását. A szakirodalomban azonban maga az irányultság fogalma sem teljesen elfogadott, illetve ha mégis indokoltnak tartjuk a direkcionálisitást, akkor kérdés, hogy milyen elméleti eszközt (theoretical device) inkorporálunk a nyelvtanba, amely az irányult szinkretizmusról ad számot.

Az első kérdésre több választ lehet találni. Az egyik elméletben (pl. Stumpnál) a direkcionális szinkretizmus kutatásának a középpontjában van. Másoknál (Baerman et al. 2005: 24–5) az irányultság úgy szerepel a leírásban, mint a szinkretizmus egyik morfológiai tulajdonsága, illetve a direkcionális szinkretizmusról általánosított vonatkoztatási szabályokkal (generalized referral) adnak számot a hálózati morfológia keretében (Baerman et al. 2005: 170–218). Más elméleti keretekben viszont a direkcionális egyáltalán nem kedvelt, példa erre Wunderlich (1996, 2004) tanulmányai. Wunderlich szerint (2004: 374) az irányultság és a vonatkoztatási szabályok csak bonyolítják a nyelvtani rendszert, s ami lényegesebb kritika – a direkcionálisnak valójában nincsenek korlátai, mert valójában minden mindennel helyettesíthető a paradigmában (1996: 108). Ezen kívül szerinte sok direkcionálisnak számontartott szinkretizmus alulspecifikációval is leírható. Úgy gondolja, a véletlenszerű szinkretizmusnak sokkal fontosabb szerepe van, mint Stump elméletében. Azért preferálja az alulspecifikációt, mert így csökkenteni lehet a paradigmát (hiszen nem kell feltenni külön cellákat a paradigmában a szinkretikus alakokra, hanem csupán ki kell kötni, hogy mikor lépnek fel az alulspecifikált alakok). Másrészt Wunderlich az optimalitáselmélet keretében próbálja leírni a szinkretizmust rangsorolt megszorítások (ranked constraints) segítségével. Szerinte a közismert alanyeset és tárgy eset szinkretizmusa az indoeurópai nyelvekben nem direkcionális, ahogyan azt Stump véli (a tárgy eset kölcsönzi a nominatívusz alakját), hanem alulspecifikációval jön létre. Egy korábbi tanulmányában (Wunderlich 1996) a macedón paradigmát is alul-

specifikációval magyarázta. Megjegyzendő azonban, hogy egyesek szerint (Baerman et al. 2005: 150) Wunderlich modellje nem lehet alternatívája a direkcionális szinkretizmusnak, hiszen eleve magába foglalja az irányultságot.

Ha mégiscsak alulspecifikációval próbálnánk leírni az egyes számú szinkretizmust, akkor az alakok levezetése így festene:<sup>19</sup>

#### 21) A bolgár paradigmájának morfoszintaktikai felépítése

##### Jegykötegek

- |    |                        |   |
|----|------------------------|---|
| a. | szinkretikus alak:     | [IDŐ: Aorist/Imperfect, SZÁM: Sg]               |
| b. | nem-szinkretikus alak: | [IDŐ: Aorist/Imperfect, SZÁM: Sg,<br>SZEMÉLY:1] |

A (21a) pontban az aorisztoszi, illetve az imperfektumi szinkretikus igealakokra szükséges szabály található meg. Mint látjuk, itt a jegykötegeket alulspecifikáltnak hagyjuk, mert csupán azt jelenti, hogy az alany egyes számú, de a személyét nem fejezi ki. (21b)-ben a múlt idejű egyes szám első személyű igealakok generálásához szükséges szabályt írtuk le. Első pillantásra ezzel tudjuk képezni a helyes alakokat. Azonban a megoldás nem problémamentes. Egyrészt így nem tudjuk leszűrni azt az általánosítást, hogy bár kétféleképpen jön létre a szinkretikus alak a két múlt időben (az imperfektumban található a múlt idő *-x-* jele, az aorisztoszban pedig nem), az eredmény egy és ugyanaz – a második és a harmadik személy alakilag megegyezik (Stump 1993: 453 pontosan azt az érvet hozza fel, hogy a különböző képzési folyamat ellenére a két múlt időben a második és a harmadik személy szinkretikus, ami szerinte legjobban vonatkoztatási szabállyal ragadható meg). Másrészt azon általánosítás felett is elsiklunk, amely a direkcionális szinkretizmus alulspecifikációval való leírásán kívül szimmetrikus szabályokkal is próbálták megragadni az irányult szinkretizmust, de ez a megoldás sok esetben sikertelennek bizonyul, különösen a kétirányú szinkretizmus esetében nem alkalmazható (erről részletesen l. Baerman 2004-et). Ha mégis egy szimmetrikus leírás mellett döntünk, nem biztos, hogy így egyszerűbben írunk le a szinkretizmust, mint a vonatkoztatási szabályokkal.

Emellett a felfogás mellett létezik egy másik is. Egyesek szerint, az irányultság elfogadható és szükségszerű a nyelvtanban, de nem vonatkoztatási szabályokkal írható/írandó le. A szétosztott morfológia egy másik elméleti eszközt javasol, az ún. Impoverishment rule-t (l. pl. Bobaljik 2002-et). E szerint az egyik jegykötegeben „elszegényítés” történik, tehát némely értékek törölődnek bizonyos morfológiai kontextusban. A szláv egyes számú szinkretizmust tehát úgy írhatjuk le, hogy feltesszük a második sze-

<sup>19</sup> Más megoldás is lehetséges a lexikalista morfológiai modellekben: maguknak az exponenseknek tulajdonítunk morfoszintaktikai érték(ek)et, nem pedig külön jegyköteget feltételezünk, ami a szóhoz társítva kaphat csak formai kifejezést.

mély törlését múlt időben, s utána a harmadik személy, mint a személy kategória alapértelmezett értéke, tölti be a második személy celláját a paradigmában.

22) Impoverishment rule (Bobaljik 2002 alapján)

személy:  $2 \rightarrow \emptyset$  [szám: Sg, idő: múlt]

$\emptyset \rightarrow 3$  [szám: Sg, idő: múlt]

Bobaljik megemlíti, hogy Stump leírása valójában nem nyújt magyarázatot arra, hogy miért éppen a harmadik személy helyettesíti a másodikat, míg a jegytörlés (impoverishment) meg tudja válaszolni ezt a kérdést. A jegytörlés azt hangsúlyozza, hogy mindig a kevésbé jelölt paradigmacella fogja helyettesíteni a jelöltebbet. Stump azonban nem ért egyet azzal, hogy a determináló elem mindig kevésbé jelölt, mint a dependens. Amellett érvel, hogy nem szabad feltételezni változást a morfoszintaktikai értékekben, csupán meg kell szabni vonatkoztatási szabály segítségével, milyen esetekben történik kölcsönzés. Tehát a vonatkoztatási szabályok nem a morfoszintaxisban működnek, hanem a kész paradigmákat módosítják, míg a jegytörlés közvetlenül a morfoszintaktikai értékeket változtatja meg. A szétosztott morfológia egy szigorúbb modellt kíván létrehozni univerzális tényekre hivatkozva – a harmadik személy alapértelmezettsége, a jelen idő és a kijelentő mód jelöletlensége stb. (ebben a tekintetben Wunderlich is hasonlóképpen gondolkodik – szerinte a vonatkoztatási szabályok túl lazán működnek).

A probléma abból adódik, hogy tipológiailag a direkcionalitás nem mutatkozik szisztematikusan. Baerman és társai (2005: 63–75) szerint példák szinte bármilyen irányú kölcsönzésre találhatók:  $1=3$  direkcionális szinkretizmus ritka, de ha mégis kimutatható mindkét irányba működhet; a  $2=3$  direkcionális szinkretizmusnál az irány  $2\leftarrow 3$  lehet, mint a szláv nyelvekben, de  $2\rightarrow 3$  irány szintén megfigyelhető, sőt gyakoribb is. Az  $1=2$  szinkretizmus sem mutat egységes képet, azért azt mondhatjuk, hogy nem tehető fel szisztematikus hierarchia a személy kategória értékei között. Emellett megjegyzik, hogy ha nyelvtörténeti fejlődésről van szó, akkor viszont a harmadik személy szokta átvenni a többi személyt, különösen, ha a személy kategória teljesen leegyszerűsödik. A szláv nyelvekre vonatkozóan mindkét leírási eljárás (jegytörlés vagy vonatkoztatási szabály) alkalmazható, hiszen a kölcsönzés valóban a kevésbé jelölt alak felől indul, tehát leíró szempontból a két modell közötti választása valójában a kutatónak a morfoszintaktikai elrendezésről való felfogásától függ. Mégis megfontolandó, hogy érdemes-e elfogadni a szétosztott morfológia javaslatát, ha az nem támasztható alá tipológiailag.

Megjegyzendő azonban az elméleti magyarázat választásában fontos szerepet játszik az is, hogy milyen morfológiai modell keretében közelítjük meg a szinkretizmust. Mint mondtuk, Stump elkülöníti a morfoszintaktikai tulajdonságokat a valódi ragoktól, a lexikalista modellekben pedig a ragok maguk hordozzák a kérdéses morfoszintaktikai információkat, és egy ilyen keretben könnyebb lehet az

alulspecifikációt alkalmazni, hiszen közvetlenül az exponenseknek tulajdonítunk bizonyos morfoszintaktikai tulajdonságokat. Az is fontos szerepet játszik, hogy megengedjük-e a morfoszintaktikai struktúrától független szinkretizmusokat (Stumpnál a direkcionális szinkretizmus ilyen). A szétsztott morfológiában az irányultság megengedett, de ez nem független a morfoszintaktikai struktúrától (hiszen bizonyos értékek törölődhetnek, s utána a kategória alapértéke lép fel, s ennek a felszíni megvalósulása a direkcionalitás). Ez a döntés egyébként attól is függ, hogy a morfológia mennyi szabadsággal rendelkezik a szintaxissal szemben. Másrészt bizonyos modellek az alulspecifikációt preferálják (pl. Wunderlich, akár a szétsztt morfológia is), Stump pedig kifejezetten a direkcionális szinkretizmusokra koncentrál. A hálózati morfológia mind az alulspecifikációval, mind a vonatkoztatási szabályokkal való leírást alkalmazza, tehát köztes megoldást javasol, amely a szinkretizmus mindkét legfontosabb típusáról tudna számot adni. Ami a vonatkoztatási szabályokat illeti, annyiban különbözik a Stump-féle modelltől, hogy az ún. általánosított vonatkoztatási szabályokat feltételez, amelyek nemcsak egy, hanem több paradigmacellát is összeköthetnek, azaz a vonatkoztatási szabály is lehet alulspecifikált (Baerman et al. 2005: 173–4). Véleményem szerint egy jól megalapozott elméleti keretben mind az alulspecifikációs, mind az irányult szinkretizmus modellálása fontos, s ez a szláv nyelvek alapján is könnyen belátható. A szláv szinkretizmus bemutatásánál láttuk, hogy a szorb nyelvekre mind a két minta jellemző. Mivel azt fogadtuk el, hogy a duális minta alulspecifikáció révén jön létre, az egyes számú szinkretizmus pedig a direkcionalításra utal, akkor a szorb nyelvek leírására nyilvánvalóan kétféle elméleti eszközre van szükségünk – alulspecifikációra és direkcionális szinkretizmust leíró eszközre (vonatkoztatási szabály vagy jegytörlés). Úgy tűnik azonban, ily módon nem lehet közös nevezőre hozni a két mintát, bár mindkét esetben a második és harmadik személy egyezik meg formailag. Csúpn a feltételben mutatkozik különbség, s ez határozza meg a két minta különböző elméleti leírását. A 2. fejezetben összefoglaltak alapján tudjuk (7), hogy az egyik minta csak a múlt időkben található meg, amíg a másik minden igeidőben. Most rátérünk a szinkretizmus és a feltétele közötti viszonyra.

Tipológiaiilag kimutatható, hogy a személy kategória gyakran szinkretikus a TAM és a szám kategória kontextusában (Baerman et al. 2005: 119–22). Ezen kívül úgy tűnik, ha egy nyelvben van TAM szinkretizmus, akkor személy-szám szinkretizmus is megtalálható (de nem feltétlenül ugyanabban az alakban, hanem az ige-paradigma többi részében). Ez a tipológiai megállapítás is valószínűleg megállja a helyét a szláv nyelvekre vonatkozóan, pl. több szláv nyelvben kimutathatók biaspektuális igeik,<sup>20</sup> valamint bizonyos konjugációkban az aorisztosz és az imperfektum megegyezik formailag. Emellett a tipológiai megközelítés mellett sokszor az elméleti leírásba is beillesztették a szinkretizmus és a feltétel viszonyát. Például Carstairs (1987: 114–24) szerint a szinkretizmus és a kontextusa viszonyát egy univerzális relevancia hierarchia szabja meg, amelynek legalsóbb fokán az ige esetében a szám és a személy kategória áll. Ha a szinkretizmus direkcionális (Carstairsnál ez az ún. *takeover*), akkor a szinkretizáló kategória és a feltétel konfliktusban van, mert a kontextus alsóbb rangú

<sup>20</sup> Az ASPEKTUS kategória ragozási volta vitás, de itt nem erre a kérdésre koncentrálnunk.



kategória, mint a szinkretizáló kategória. Ha azonban a szinkretizmus nem direkcionális és a szinkretizáló kategória és a kontextus-kategória kumulatíván fejeződik ki, akkor a szinkretizáló kategóriának alsóbb rangúnak kell lennie. Ez az ún. Systematic Homonymy Claim, ami nem alkalmazható a szláv nyelvek esetében. Egyrészt a szláv egyes számú szinkretizmus (ami direkcionális) nem felel meg ennek a felfogásnak, hiszen a kontextus (az idő) magasabb rangú, mint a személy. Másrészt, a duális minta kapcsán azt mondhatjuk, hogy a szám és a személy kategória ugyanazon a fokon van a relevancia hierarchiában, tehát nem tehetünk állítást a kontextus és a szinkretizáló kategória viszonyáról. Stump (2001: 239) egy másik megszorítást javasol (az ún. Feature Ranking Principle), amely szerint szinkretizmus csak akkor figyelhető meg, ha a kontextus magasabb rangú. Stump megjegyzi, hogy ez a szabály csak a véletlenszerű szinkretizmusra alkalmazható. Az ilyen hierarchiák a szinkretizmus nyelvtörténeti fejlődésében játszhatnak szerepet, s kétféleképpen jöhet létre alaki egyezés: egy adott nyelvben a szinkretizmus a morfoszintaktikai struktúra univerzális elvei szerint alakulhat, vagy pedig egy nyelvspecifikus minta alapján, például hangtani változás révén (Baerman et al. 2005: 169–70). A szláv szinkretizmus diakrón fejlődése esetében azonban azt is nehéz megállapítani, hogy melyik úton alakult ki a formai egyezés, hiszen egy hangtani változásból kiindulva a minta elterjedt a paradigmában, de az eredmény az univerzális elvárásoknak megfelel. Összességében úgy tűnik, hogy minden elméleti leírás, amely meg akarja szabni a szinkretizmus lehetséges mintáit, valamint a feltételével való viszonyát, csak részben alkalmazható, mert minden modell esetében ellenpéldákkal találkozunk.

Összegezve azt mondhatom, hogy a duális szinkretizmus leírására az alulspecifikációs eljárás tűnik a leghelytállóbbnak. Az alulspecifikáció két lehetséges értelmezését tárgyaltam: az egyik szerint a második és a harmadik személy egy külön '–1' természetes osztályba tartozik, a másik pedig nem feltételezi a természetes osztályt, csupán megszabja, hogy a szinkretikus exponens alulspecifikált a személy kategória szempontjából. Ebben a dolgozatban inkább az utóbbi mellett érveltem, mert így könnyebben le lehet írni a szinkretizmust, anélkül hogy a kategória értékeit szaporítsuk. Az egyes számú szinkretizmus ennél bonyolultabban magyarázható meg. Bemutattam Stump elméletét, amely az egyes számú szinkretizmust irányultnak tartja, illetve rámutattam az ezzel kapcsolatos problémákra. Javasoltam más megoldást arra, hogy mégis miért lehetne direkcionálisnak tartani ezt a szinkretizmusmintát. Rámutattam arra is, hogy a Stump-féle szinkretizmusosztályozás elég bizonytalan és problematikus lehet, ha figyelembe vesszük a szláv szinkretizmus diakrón fejlődését. Ezen kívül bemutattam a direkcionális irányult szinkretizmus leírási módjait egyéb elméleti keretekben és az ezzel kapcsolatos elméleti vitás kérdéseket.

## 6. Tipológiai megközelítés a személyszinkretizmushoz

A szinkretizmust tekintve a tipológiai kutatások fő célja megállapítani, hogy mely kategóriákban találunk leggyakrabban szinkretikus alakokat, és melyek a közös szinkretizmusminták a természetes nyelvekben. Azért fontos nem-(indo)európai nyelv-

veket is figyelembe venni, mert történetileg a szinkretizmus kutatása az indoeurópai nyelvekből indult és csak ezekre a nyelvekre koncentrált. A szinkretizmusról több tipológiai tanulmány született, a legfontosabb a Baerman és társaié (2005), amelyben kategóriánként szemléltetik a természetes nyelvekben előforduló szinkretizmintákat. Emellett Baerman és Brown két tanulmányt jelentett meg a World Atlas of Language Structures (WALS) tipológiai adatbázisban. A WALS-ban két szinkretizmustípus szerepel a morfológiai paraméterek között: a névszói esetszinkretizmus és az igei személy- és számszinkretizmus. Itt csak az utóbbi paraméterre térünk ki.

A WALS-ban 198 nyelvet vizsgáltak a személyszinkretizmus szempontjából, a szláv nyelvek közül azonban csak az orosz. Baerman és Brown (Baerman – Brown 2008) három tipológiai értéket különböztetnek meg:

23) A személy kategória szinkretizmusa: tipológiai szempontból

57 nyelvben a személy kategória nem fejeződik ki morfológiai eszközökkel

81 nyelvben nem található személyszinkretizmus

60 nyelvre jellemző a személyszinkretizmus

Szembetűnő, hogy a vizsgált nyelvek majdnem egy harmadában található személyszinkretizmus, ami megerősíti a jelenség elméleti magyarázatának a fontosságát. Baerman és Brown összefoglalják a leggyakoribb szinkretizmusmintákat, s hozzájuk kapcsolódó elméleti implikációkat, valamint a vizsgált nyelvek földrajzi disztribúciójáról is ejtenek szót. A WALS alapján a 2=3 személy-szinkretizmusminta összesen 25 nyelvben mutatható ki (Baerman et al. 2005: 228–32).

Ami igazán lényeges a szláv nyelvekkel kapcsolatban, az a teljes és részleges személyszinkretizmus megkülönböztetése (Baerman et al. 2005: 59–63). A részleges személyszinkretizmus esetében a kérdéses morfoszintaktikai kategória értékei csak bizonyos konjugációban vagy igeidőben egyeznek meg. Tehát a bolgár, macedón, szerb és szorb nyelvekre jellemző egyes számú szinkretizmusminta tipológiailag részlegesnek minősíthető, hiszen csak múlt időben fordul elő. A teljes személyszinkretizmusnál viszont a formai megegyezés minden igeidőben található. Ezért a duális szinkretizmusminta, amely a szlovén és a szorb nyelvekben figyelhető meg, teljes szinkretizmus. Továbbá tipológiailag a teljes személyszinkretizmusra jellemző, hogy általában nem-egyes számban található, valamint leggyakoribb személykombinációk 1=2 és 2=3. Ebből a szempontból is megfelel a szláv teljes személyszinkretizmus a tipológiai megfigyeléseknek, mivel duálisban található, és a második és harmadik személy megegyezését mutatja. A teljes szinkretizmus nyelveken átívelően hasonló mintái arra utalhatnak, hogy valójában morfoszintaktikai vagy szemantikai viszony tehető fel a személy kategória értékei között. A szláv nyelvek esetében lehetőség lenne, hogy egy 'nem-beszélő' morfoszintaktikai/szemantikai értéket kell feltételezni a szinkretizmus formális leírására. Azonban az előző fejezetben azt a megoldást javasoltuk, hogy nem érdemes feltenni egy '–1' osztályt (amelynek egyes és többes számban 2 és 3 értéke lehet). Részben amellett érveltünk, hogy ez a fajta megközelítés egyszerűbben írja le az alakok morfológiai felépítését. Másrészt tipológiailag kimutatható, hogy igen gyakran a

teljes személyszinkretizmus a személyes névmások szinkretizmusával is korrelál. A szlovén és a szorb nyelvek esetében azonban ez nem így van, hiszen a duálisi második és harmadik személyű névmások nem szinkretikusak.

A részleges személyszinkretizmus esetében azonban a kép nem olyan egyértelmű, mint a teljesnél, mert nincs egyértelmű mintája a természetes nyelvekben. Csupán annyit lehet megállapítani, hogy általában az egyes számú alakokat érinti. Ezért nehezebben beszélhetünk szemantikailag motivált részleges személyszinkretizmusról. Az ilyen alakok megjelenésének az oka inkább morfológiailag kondicionált – az egyes számú ragok fonológiaiilag gyengébbek és hajlamosabbak a hangtani változásokra, ami szintén lehet a szinkretizmus oka. Megemlíteném, hogy a jelöletlenséget (itt a tényleges exponens hiányát értjük ezen) a szinkretizmus egyik morfológiai tulajdonságának tekintik (Baerman et al. 2005: 25–6), s ugyanazt tapasztaljuk a szláv nyelvek esetében is, amelyekben, legalábbis aorisztozban, zéró ragosak a második és harmadik személyű alakok. Szinkretizmus kutatása során érdemes megfontolni azt is, hogy a morfológiai jelöletlenség (ami a szinkretizmust okozhatja), megegyezik-e a morfoszintaktikai jelöletlenséggel. A jegytörlés-féle megoldás, amit az előző fejezetben tárgyaltunk, valójában pontosan ezen alapult, feltételezve, hogy a direkcionális szinkretizmus esetén mindig a jelöletlenebb alak dominál.

Mint látjuk, tipológiai szempontból a szláv nyelvekben megfigyelhető szinkretizmusok teljesen egyszerű értelmezést kapnak – a teljes/részleges szinkretizmus megkülönböztetésével. Amíg az elméleti leírásnál sok probléma merült fel, tipológiaiilag a szinkretizmus sokkal jobban és problémamentesen közelíthető meg. Tulajdonképpen a tipológiai megközelítés segítségével leszűrhetjük a világ nyelveinek gyakori szinkretizmusmintáit, amelyekről érdemes számot adni az elméleti leírásban. Például az az állítás, amely szerint az alulspecifikációs szinkretizmus szemantikailag magyarázható, a tipológia figyelembe vételével inkább úgy fogalmazható át, hogy az alulspecifikáció a kategóriáknak a szinkretizmusra való hajlamából fakadt (amit a hálózati morfológia állít). A tipológiai kontextus alapján könnyen belátható, hogy a szláv duálisi minta nem a második és a harmadik személy közös 'nem-beszélő' jelentésén alapul, hanem a tipológiai tendencián, amely szerint nem-egyes számban az egyik gyakori minta a 2=3. Az egyes szinkretizmus szintén megfelel a tipológiai elvárásoknak – az alaki megegyezés egyes számban figyelhető meg és részben az tényleges ragok hiányával magyarázható.

## 7. Összegzés

Dolgozatomban a szláv személy-szinkretizmusokkal foglalkoztam. A 2. fejezetben két szinkretizmusmintát írtam le a szláv nyelvekre vonatkozóan. Az első az egyes számú második és harmadik személyű alakok formai megegyezését jelenti. Fontos megjegyezni, hogy ez a minta csak a szintetikus múlt időkből, az aorisztozban és az imperfektumban található meg. Ez a minta a bolgár, macedón, a szerb-horvát és a szorb nyelvekre jellemző. A második minta viszont minden igeidőben és módban kimutatható, de nem egyes számban, hanem duálisban. Ezt a jelenséget a szlovén és a szorb nyelvekben találjuk meg. Az alábbiakban megismétlem a szláv nyelvek szinkretizmusmintáit, valamint ezeknek a feltételeit:

## 24) Szinkretizmus a SZEMÉLY kategóriában

a. 2=3

Feltétel: [szám: Sg, idő: Aoristos, Imperfectum]

b. 2=3

Feltétel: [szám: Du]

A 3. fejezetben diakrón szempontból vizsgáltam meg a két szinkretizmusmintát. A következőt állapítottam meg: a szláv nyelvek adatolt története alapján az egyes számú szinkretizmus még az ószláv nyelvben is megvolt. A duális minta viszont az ószláv kor folyamán alakult ki – kezdetben a duális harmadik személyű alak a többes számú alakkal volt formailag azonos. Véleményem szerint a két morfoszintaktikai kategória (szám és személy) értékeinek a keveredése lett annak az oka, hogy az ószláv korban fokozatosan a duális harmadik személyű alak egybeesett a duális második személyűvel. E fejlődésben fontos szerepet játszott a már meglévő egyes számú szinkretizmusminta, amely átterjedt a duálisban. A rekonstruált indoeurópai személyragok alapján azt mondhatjuk, hogy az egyes számú szinkretizmus annak köszönhető, hogy az eredeteti PIE ragok lekoptak és így aorisztosban zéró ragot találunk, imperfektumban *-e* ragot, amely eredetileg csupán kötőhang volt, s a ragok lekopása után csak azért maradt meg, mert a szónak magánhangzóra kellett végződnie az ószlávban.

Ami a két szinkretizmus elméleti magyarázatát illeti, a szakirodalomban igen sok elméleti modell létezik a szinkretizmus leírására. A duális minta kapcsán bemutattam az alulspecifikációs eljárást, amely azt feltételezi, hogy az exponens nem teljesen fejezik ki a jegyköteget, tehát duálisban vagy az első személyt jelölhetjük, vagy pedig egy alulspecifikált második-harmadik személyű alakok képezhetünk. Ezzel kapcsolatban felvetődik az a kérdés, hogy érdemes-e beszélni egy 'nem-beszélő' természetes osztályról, amelyet a második és a harmadik személy alkotna, tehát kell-e eszerint módosítani a morfoszintaktikai értékek készletét. Ebben a dolgozatban úgy döntöttem, hogy nem érdemes több értéket felvenni a személy kategóriába, mert így egyszerűbben lehet leírni a szinkretizmust a már meglévő értékek segítségével. Az alulspecifikáció alapja lehet a duális jelöltebb mivolta az egyes és a többes számmal szemben. A szinkretizmust sokszor a jelöltség fogalmával hozzák kapcsolatba, és – mint láttuk – a szláv nyelvek szinkretizmusmintája nem képez kivételt ez alól, hiszen a duális jelöltebb, mint a szám kategória többi értéke. Ezen kívül azt a kérdést tárgyaltam, hogy vajon szemantikai alapon alakul-e az alulspecifikációs szinkretizmus. A kérdésre nemmel válaszoltam a tipológiai eredményekre hivatkozva. Eszerint az ún. teljes szinkretizmus nem-egyes számban mutatható ki, s a leggyakoribb mintái 1=2 és 2=3. Tehát a formai megegyezés azért jön létre, mert a kategóriák morfoszintaktikailag hajlamosak a szinkretizmusra.

Az egyes számú szinkretizmusnál bonyolultabb az elméleti magyarázat. Stump modellje szerint a paradigmában kölcsönzés történik a személy kategóriában, mégpedig a második személy kölcsönzi a harmadik személy alakját múlt időben. Ennek alapján direkcionális szinkretizmusról beszélhetünk. Először Stump elméletéből kiindulva, rámutattam konkrét problémákra, amelyek a direkcionális szinkretizmusnak ellentmon-

danak, például a bolgár nyelv esetében az exponensek szegmentálása, ami az irányultság kiinduló pontjának a megállapítását nehezíti. Azonban tudtam megoldást javasolni az irányultság megállapítására – a jelen idejű Sg3 és az aorisztoszi szinkretikus alak közös alaki vonása a zéró rag. Másrészt rámutattam arra is, hogy történetileg nem beszélhetünk irányultságról – ez pusztán egy alaktani fejlődés következménye (a jelen idejű Sg3 rag lekopása), amely nem a szinkretikus alakot eredményezte, hanem a paradigmát érintette, s ennek következtében a szinkretizmus leíró szempontból direkcionálisnak tűnik. Ezzel azt akartam bebizonyítani, hogy a szinkretizmus leírása sok tényezőtől függ – a szinkretikus alakok morfológiai felépítésétől, az egész paradigma struktúrájától, s nem utolsó sorban a kutató felfogásától. Az irányultság fogalma eléggé vitatott a mai morfológiában. Két fő kérdés vetődik fel: érdemes-e egyáltalán beszélni irányult szinkretizmusról, s ha igen – akkor az milyen elméleti keretben, milyen elméleti eszközzel írható le legjobban. Az első kérdésre igennel és nemmel lehet válaszolni, születtek olyan tanulmányok, amelyekben a direkcionális szinkretizmus alulspecifikációval írják le, illetve szimmetrikusnak tartják. Mégis a tipológiai kutatások szerint az irányultságtól nem lehet eltekinteni. Utána megemlítettem pár elméleti eszközt, amelyek direkcionális szinkretizmust kívánnak leírni. Stump tanulmányaiban (1993, 2001) az ún. vonatkoztatási szabályokat alkalmazza, ehhez hasonló módszer a szétosztott morfológia által javasolt jegytörlés. A kettő közötti különbség a szinkretizmus a morfoszintaktikai struktúrától való függetlenségében rejlik: amíg Stump felfogásában a direkcionális teljesen független, a jegytörlés szerint az irányultság a morfoszintaktikai szerkezet belső elrendezési elvei terméke. Az utóbbi eljárás sokkal szigorúbb és több megszorítást kíván megszabni univerzális nyelvtani elvekre hivatkozva. A direkcionális azonban nem szisztematikusan mutatkozik tipológiailag, ami nehezíti ezt a leírást. Tekintettel a szorb nyelvekre, szükséges mind az alulspecifikációs, mind a vonatkoztatási szabályokkal való leírás, mivel e nyelvekben mindkét minta megtalálható.

Végezetül tipológiai szempontból áttekintettem, milyen teljes és részleges személyszinkretizmus mutatható ki a világ nyelveiben. A szláv duális minta teljesnek minősül, mert minden igeidőben megtalálható, az egyes számú minta pedig részlegesnek, hiszen csak a múlt időben. Mindkét minta megfelelt a tipológiai eredményeknek. A teljes-részleges megkülönböztetés fontos szerepet játszik az elméleti leírásnál is, mivel – bár mindkét minta a második és a harmadik személy alaki megegyezésében nyilvánul meg – a szinkretizmus morfológiai viselkedése miatt az egész paradigma figyelembe vételével kénytelen voltam kétféle elméleti eljárást javasolni a szláv szinkretizmus leírására.

## IRODALOM

Angelova, Iskra et alii 1994: *Slavyanski ezici: gramatični očerci*, [Szláv nyelvek: nyelvtani vázlatok] Szófia, Bolgár Tudományos Akadémia.

- Baerman, Matthew 2002a: *The Surrey Person Syncretism database*, <http://www.smg.surrey.ac.uk/personsyncretism/index.aspx> (2010. augusztus 25.).
- Baerman, Matthew 2002b: *Syncretism: an annotated bibliography*, <http://www3.surrey.ac.uk/LIS/MB/Bibliography.htm> (2010. július 10.).
- Baerman, Matthew 2004: Directionality and (Un)Natural Classes in Syncretism. *Language* **80**/4: 807–27.
- Baerman, Matthew – Dunstan Brown – Greville G. Corbett 2002: *The Surrey Syncretisms database*, <http://www.smg.surrey.ac.uk/Syncretism/index.aspx> (2010. augusztus 25.).
- Baerman, Matthew – Dunstan Brown – Greville G. Corbett 2005: *The syntax-morphology interface: a study of syncretism* = Cambridge Studies in Linguistics volume **109**. Cambridge University Press.
- Baerman, Matthew – Dunstan Brown 2008: Syncretism in Verbal Person/Number Marking, in Martin Haspelmath – Matthew Dryer S. – David Gil – Bernard Comrie eds.: *The World Atlas of Language Structures Online*. Munich: Max Planck Digital Library, chapter 29. Available online at <http://wals.info/feature/29>. (Accessed 10 June 2010).
- Baleczky, Emil – Hollós Attila 1968: *Ószláv nyelv*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Bauer, Laurie 1992: *Introducing Linguistic Morphology*, 2nd ed. Edinburgh University Press.
- Bickel, Balthasar – Johanna Nichols 2007: Inflectional morphology, in Timothy Shopen ed.: *Language Typology and Syntactic Description*, **Vol. 3**, *Grammatical Categories and the Lexicon*, Cambridge University Press, 169–240.
- Bobaljik, David Jonathan 2002: Syncretism without Paradigms: Remarks on Williams 1981, 1994, in Geert Booji – Jaap van Marle eds.: *Yearbook of morphology 2001*, Dordrecht: Kluwer, 53–86.  
<http://bobaljik.uconn.edu/papers/SyncretismYoM.pdf>
- Bojadžiev, Todor 1986: *Bălgarska lexikologia* [Bolgár lexikológia], Szófia, „Nauka és izkustvo”.
- Browne, Wayles 1993: Serbo-Croat, in Bernard Comrie – Greville G. Corbett eds.: *The Slavonic Languages*, London, New York, Routledge, 306–87.
- Browne, Wayles – Theresa Alt 2004: *A Handbook of Bosnian, Serbian, and Croatian*. SEELRC. <http://www.seelrc.org:8080/grammar/mainframe.jsp?nLanguageID=1> (2010. augusztus 17.).
- Cartsairs, Andrew 1987: *Allomorphy in inflexion*, London, Croom Helm.
- Carstairs-McCarthy, Andrew 1992: *Current Morphology*, London – New York, Routledge.
- Carstairs-McCarthy, Andrew 1998: Paradigmatic structure: inflectional paradigms and morphological classes, in Andrew Spencer – Arnold Zwicky eds.: *The Handbook of Morphology*, Oxford, Blackwell, 322–34.
- Crystal, David 1997: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 4th edition. Oxford, Blackwell.

- Feldstein, Ronald F: 2001: *A Concise Polish Grammar*. SEELRC.  
<http://www.seelrc.org:8080/grammar/mainframe.jsp?nLanguageID=4>. (2010. augusztus 12.).
- Friedman, Victor A. 1993: Macedonian, in Bernard Comrie – Greville G. Corbett eds.: *The Slavonic Languages*, London, New York: Routledge, 249–305.
- Gäläbov, Ivan 1968: Kăm vāprosa za vāznikvaneto na taka narečeniya -oxъ aorist0 [Az úgynevezett -oxъ aorisztosz keletkezésének a kérdéséhez], *Bălgarski ezik* [Bolgár nyelv] **4/5**, 386–9.
- Gerdžikov, Georgi 1984 [2003]: *Preizkazvaneto na glagolnoto dejstvie v bălgarskiya ezik* [Az igei cselekvés elbeszélése a bolgár nyelvben], Universitetsko izdatelstvo “Szveti Kliment Ohridszki”.
- Gvozdanović, Jadranka 1991: Syncretism and the paradigmatic patterning of grammatical meaning, in Frans Plank ed.: *Paradigms: The economy of inflection*, Berlin, Mouton de Gruyter, 133–60.
- Haralampiev, Ivan 2001: *Istoričeska gramatika na bălgarskiya ezik* [A bolgár nyelv nyelvtörténete], Veliko Tirnovo, Faber.
- Janda, Laura A. – Charles E. Townsend 2002: *Czech*. SEELRC.  
<http://www.seelrc.org:8080/grammar/mainframe.jsp?nLanguageID=2> (2010. szeptember 10.).
- Mareš, František Václav 2001: Das slavische Konjugationssystem des Präsens in diachroner Sicht, in *Diachronische Morphologie des Ur- und Frühslavischen. Schriften über Sprachen und Texte*, **Band 5**, Frankfurt am Main, Peter Lang, 139–73.
- McCreight, Katherine – Catherine V. Chvany 1991: Geometric representation of paradigms in a modular theory of grammar, in Frans Plank ed.: *Paradigms: The economy of inflection*. Berlin, Mouton de Gruyter, 91–112.
- Mirčev, Kiril 2000: *Starobălgarski ezik. Kratāk gramatičen očerk* [Óbolgár nyelv. Rövid nyelvtani vázlat], Veliko Tirnovo, Faber.
- Nicolova, Ruselina 2008: *Bălgarska gramatika. Morfológia* [Bolgár nyelvtan. Morfológia], Szófia, Szófiai Tudományegyetem Kiadó.
- Plank, Frans 1991a: *Paradigms: the economy of inflection*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- Plank, Frans 1991b: Of abundance and scantiness in inflection, in Frans Plank ed.: *Paradigms: the economy of inflection*, Berlin, Mouton de Gruyter, 1–39.
- Priestly, T. M. S. 1993: Sloven, in Bernard Comrie – Greville G. Corbett eds.: *The Slavonic Languages*, London – New York, Routledge, 388–451.
- Scatton, Ernest A. 1984: *A Reference Grammar of Modern Bulgarian*, Columbus, Ohio, Slavica Publishers.
- Short, David 1993: Slovak, in Bernard Comrie – Greville G. Corbett eds.: *The Slavonic Languages*, London – New York, Routledge, 533–92.
- Spencer, Andrew 1991: *Morphological theory: an introduction to word structure in generative grammar = Blackwell textbooks in linguistics 2*. Oxford, Blackwell.
- Stump, Gregory T. 1998: Inflection, in Andrew Spencer – Arnold Zwicky eds.: *The Handbook of Morphology*, Oxford, Blackwell, 11–43.

- Stump, Gregory T. 1993: On rules of referral, *Language* **69/3**, 449–79.
- Stump, Gregory T. 2001: *Inflectional morphology: A Theory of Paradigm Structure*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Szemerényi, Oswald 1990: *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft* **4**, durchges. Aufl. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Timberlake, Alan 1993: Russian, in Bernard Comrie – Greville G. Corbett eds.: *The Slavonic Languages*, London – New York, Routledge, 827–86.
- Wunderlich, Dieter 1996: Minimalist morphology: the role of paradigms, in Geert Booij – Jaap van Marle eds.: *Yearbook of Morphology 1995*. Dordrecht: Kluwer, 93–114.
- Wunderlich, Dieter 2004: Is there any need for the concept of directional syncretism? in L. Müller G. Gunkel – G. Zifonun eds.: *Explorations in nominal inflection*, Berlin, Mouton de Gruyter, 373–95.  
<http://www.uni-leipzig.de/~muellerg/fl32.pdf>

## VERBAL SYNCRETISM IN THE SLAVIC LANGUAGES

EKATERINA GEORGIEVA

This paper deals with the verbal person syncretism in the Slavic languages. Two syncretism patterns are discussed: Sg<sub>2</sub>=Sg<sub>3</sub> and Du<sub>2</sub>=Du<sub>3</sub>. The patterns are investigated from synchronic, diachronic, theoretical and typological perspective. It is pointed out that some of the theoretical approaches already proposed in the literature do not conform to the diachronic development of the two syncretism patterns. It is argued that the two patterns cannot be accounted for within a single approach, thus two different theoretical accounts are put forward.